

Barn og ungdom som har foreldre med rusmiddelproblemer

- en kvalitativ levekårsstudie

Publikasjonens tittel: Barn og ungdommer som har foreldre med rusmiddelproblemer
- En kvalitativ levekårsstudie -
«Når jeg ser han, får jeg sånn stikk i hjertet ...»

Utgitt: 11/2015

Publikasjonsnummer: IS-2398

Utgitt av: Helsedirektoratet
Postadresse: Pb. 7000 St. Olavs plass, 0130 Oslo
Besøksadresse: Universitetsgata 2, Oslo

Tlf. 810 20 050
Faks: 24 16 30 01

www.helsedirektoratet.no

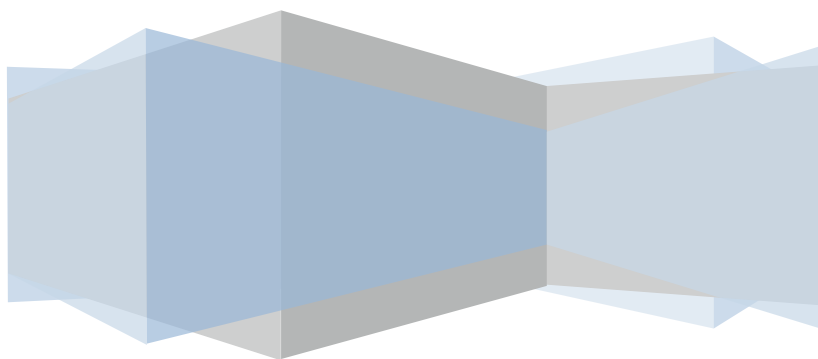
Tegning: Helsedirektoratet takker Amalie Heldahl for rett til å bruke hennes tegning på forsiden av denne rapporten. Hun laget den da hun var 10 år gammel.

Forfatterne står ansvarlig for innholdet i rapporten.

*“Når jeg ser han,
får jeg sånn stikk
i hjertet ...”*

Barn og ungdom som har foreldre med rusmiddelproblemer *- en kvalitativ levekårsstudie*

Elin Kufås, Anne Faugli, Bente Weimand

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	5
1. Introduksjon	11
2. Bakgrunn	12
3. Metode	15
a. Utformingen	15
b. Deltakere.....	15
c. Intervjuguide.....	16
d. Datainnsamling	16
e. Etikk.....	16
f. Dataanalyse	17
g. Metodekritikk	19
4. Resultater	21
4.1 Hovedtema: Konteksten de lever i - om foreldrene ruser seg nå eller ikke.....	22
4.2 Generelle kategorier med underkategorier	23
4.2.1 Barna og ungdommenes håndtering av hverdagen i familien	23
4.2.1.a Dilemmaer i hverdagen	23
4.2.1.b Skam og ensomhet	36
4.2.2 Barna og ungdommenes deltakelse utenfor hjemmet.....	38
4.2.3 Barnas og ungdommenes behov for hjelp og støtte	42
4.2.3.a Uholdbare situasjoner.....	43
4.3.2 b Hjelp og støtte for egen del	44
4.4 Oppsummering	46
5. Diskusjon og vurderinger	49
5.1 Hvordan beskriver barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer egen og familiens materielle situasjon, boligforhold og nærmiljø	50
5.2 Hvordan opplever de egen helse og trygghet /risiko	52
5.3 Hvordan beskriver informantene skolehverdag og vennskapsrelasjoner	56
5.4 Hvilke behov for hjelp og støtte har barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer	57
6. Konklusjon	61
Litteratur	62

Forord

Det er viktig å få mer forståelse for hvordan barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer selv opplever situasjonen. I denne rapporten har det vært viktig å få frem deres tanker og erfaringer.

Rapporten er utarbeidet på oppdrag fra Helsedirektoratet. Dette er en kvalitativ studie av levekår for barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer. Sammen med en tilsvarende studie om voksne pårørende til personer med rusproblemer inngår den som delstudie i multisenterstudien «Barn av pasienter med alvorlig sykdom eller rusmiddelmisbruk».

Det er også utarbeidet en rapport om barn som pårørende i familier med innvandrerbakgrunn av Nasjonal kompetanseenhet for minoritetshelse (NAKMI) og Agderforskning.

Denne rapporten omhandler barn og unges materielle situasjon, boligforhold og nærmiljø. Deres helse og trygghet/risiko i hverdagen, skolesituasjon, venner og behov for hjelp og støtte har vært hovedtema.

Helsedirektoratet håper at kunnskapen vil være et viktig bidrag i den videre utvikling av tjenestene. I tillegg er det viktig at andre barn og unge som vokser opp med foreldre som har et rusmiddelproblem, får kunnskap om andre i samme situasjon og finner støtte og mot til å søke hjelp når de trenger det.

En stor takk til alle barn og unge som har bidratt med sine tanker og erfaringer inn i denne undersøkelsen. I forarbeidet og i gjennomføring av undersøkelsen har organisasjonene Barn

av rusmisbrukere, Voksne for Barn og Landsforeningen for barnevernsbarn vært viktige samarbeidspartnere. De har bidratt blant annet med å utvikle en intervjuguide og ved diskusjoner underveis. Helsedirektoratet retter en takk også til dem.

I tillegg vil Helsedirektoratet takke forfatterne Elin Kufås og Anne Faugli ved Vestre Viken HF og Bente M. Weimand ved Akershus universitetssykehus HF som har utarbeidet rapporten på oppdrag fra Helsedirektoratet. Forfatterne står ansvarlig for innholdet i rapporten.

Helsedirektoratet vil også takke Akershus universitetssykehus ved Torleif Ruud som har vært prosjektleder for multisenterstudien herunder denne delstudien.

Helsedirektoratet håper at rapportene «Det gjennomsyrer jo hele livet» og «Når jeg ser han får jeg sånn stikk i hjertet...» samlet sett vil gi et godt bilde av både barns, unges og voksnes opplevelser og erfaringer slik at vi kan komme frem til gode tiltak som kan bedre deres oppvekst og situasjon.

*Hilsen
Johan Torgersen
Divisjonsdirektør*

Sammendrag

Rapporten baserer seg på en kvalitativ studie av levekår for barn og ungdommer som har foreldre med rusmiddelproblemer. Studien er en delstudie i prosjektet "Barn av pasienter med alvorlig sykdom eller rusmiddelmisbruk". Den er gjennomført av Vestre Viken HF på oppdrag av Helsedirektoratet.

Hensikten med studien var todelt:

- Å undersøke barn og ungdommers hverdagserfaringer når de har foreldre med rusmiddelproblemer
- Å få fram kunnskap som kan bidra til videreutvikling av tiltak og tjenester for barn og ungdommer som har foreldre med rusmiddelproblemer

Definisjoner: Med rusmiddelproblemer menes både problematisk bruk av alkohol, illegale rusmidler og overbruk av reseptbelagte medikamenter. Når barns levekår skal utforskes "kvalitativt" med barna selv som informanter, vil det si at deres erfaring fra hverdagen er i fokus. I denne rapporten brukes betegnelsen "den andre forelderen" om den forelderen som ikke har rusmiddelproblemer.

Bakgrunn: Barn og ungdommer berøres når foreldre har rusmiddelproblemer, og forskning viser at de har økt risiko for selv å utvikle rusmiddelproblemer eller psykososiale problemer. Sammenhengen mellom foreldres rusmiddelproblemer og barnas funksjon er imidlertid kompleks. Negative konsekvenser av foreldres rusmisbruk er relevant og viktig, men foreldre som ruser seg kan også være omsorgspersoner med ressurser,

positive kvaliteter og gode intensjoner. Økt kunnskap om hvordan barn opplever hverdagen sin i familier med forelder som har rusmiddelproblemer, kan bidra til at hjelpetjenesten for voksne med rusmiddelproblemer og hjelpetjenesten for barn og unge kan bli bedre rustet til å støtte barn i familier hvor foreldre har rusmiddelproblemer.

Forskningsspørsmålene i studien var:

- Hvordan beskriver barn og ungdommer som har foreldre med rusmiddelproblemer, sin materielle situasjon, boligforhold og nærmiljø?
- Hvordan opplever de egen helse og trygghet/risiko?
- Hvordan beskriver de skolehverdagen og vennsrelasjonene sine?
- Hvilke behov har de for hjelp og støtte?

Metode: Studien hadde en kvalitativ design med deduktiv innholdsanalyse. Det betyr at vi så etter nærmere beskrivelser av kjente levekårs-kategorier i intervjuene. Femten barn og ungdommer i alderen 10-17 år ble intervjuet etter en semistrukturert intervjuguide. Det ble gjort lydopptak av intervjuene, som ble skrevet ut i sin helhet. Analysen tok utgangspunkt i forskning som allerede fantes om barns levekår, og endte opp med en overordnet, og tre generelle kategorier som ga nærmere beskrivelser av levekårene til barna og ungdommene.

Resultater: Konteksten som barna og ungdommene levde i, hadde overordnet betydning for hvordan de erfarte hverdagen sin, og dermed for de tre generelle kategoriene; "Håndtering av hverdagen i familien", "Deltakelse utenfor hjemmet" og "Behov for hjelp og støtte". Kategoriene hadde flere underkategorier som beskrev innholdet nærmere.

1. Håndtering av hverdagen i familien.

Studien viser at når barn og ungdom opplever at en forelder som de lever sammen med ruser seg, er det svært krevende for dem å forstå foreldrenes adferd. I tillegg er det svært krevende å få til en best mulig hverdag for deres egen del og for familien. De opplever mange dilemmaer og vanskelige valg, og må håndtere en rekke vanskelige følelser, som vedvarende skam og ensomhet. Disse barna og ungdommene opplever utfordrende lojalitetskonflikter, hvor hensynet til den som ruser seg, andre og dem selv trekker i forskjellig retning. Lojalitet overfor forelderens rusmiddelproblemer, bidrar til at de helst ikke vil fortelle andre om hvordan de har det. Barna forsøker på ulike måter å mestre en hverdag som preges av utrygghet og uforutsigbarhet. Det er særlig strevsomt med foreldrekonflikter, manglede omsorg og omvendte roller. Ikke å kunne stole på forelderens rusmiddelproblemer går igjen, og er noe som fører til følelser som svinger mellom håp og skuffelser. Til tross for belastninger kommer det også fortellinger om gleder og gode stunder.

2. Deltakelse utenfor hjemmet.

Skolen erfares både som problematisk og som en mulighet. Bekymringer for de hjemme medfører gjerne store konsentrasjonsvansker og strev med det faglige. På den annen side kan skolen oppleves som både fristed og arena, hvor barna og ungdommene kan legge grunnlag for framtidige jobbmuligheter. Lærerens rolle som mulig trygg voksen er viktig. Venner beskrives som viktige eller avgjørende for å ha det bra. Samtidig fant vi at selv om informantene har venner, er de ikke mye sammen med dem, eller unnlater å fortelle hvordan de har det. Det handlet om en sterk følelse av skam og redsel for ikke å bli forstått, samt om frykt for ikke å bli inkludert i gjengen. Samlet ser vi en sterk følelse av skam og dyp ensomhet, men vi ser også betydningen av gode vennskapsrelasjoner og sosial deltakelse med jevnaldrende.

3. Behov for hjelp og støtte.

Det har stor betydning for barna og ungdommene å ha eller finne voksne som kan hjelpe og støtte, som man kan "stikke" til når situasjonen er uholdbar hos forelder som har rusmiddelproblemer. Disse barna og ungdommene kan oppleve uholdbare situasjoner og omstendigheter, samtidig som det kommer fram at det kan være vanskelig å forstå og ta innover seg sin egen situasjon med en forelder som ruser seg. Det har stor betydning for opplevelsen av styrke og mestring å delta på arenaer med andre barn og familier som har lignende erfaringer. Mange av informantene tar opp manglende samhandling med barneverntjenesten. Et annet tema som viser et underliggende behov for støtte, er barna og ungdommenes beskrivelse av økonomiske problemer som følge av situasjonen deres.

Barna og ungdommenes opplevelse var tydelig farget av hvorvidt han eller hun levde sammen med forelder med rusmiddelproblemer for tiden, samt i hvor stor grad denne forelder var preget av situasjonen sin. Dette hadde betydning for hvordan de hadde det, og hva de trakk fram av dilemmaer og erfaringer. Manglende tillit til voksne med rusmiddelproblemer – "jeg har i alle fall lært at man ikke kan stole på en alkoholiker" gikk igjen i fortellingene.

I kapitlet **Diskusjon og vurderinger** er resultatene drøftet i lys av annen relevant kunnskap. Her er diskusjonene organisert med forskningsspørsmålene som overskrifter.

Konklusjon: Boforhold og økonomi, å ha trygge voksne og ty til, samt omfanget av tid sammen med forelder som ruser seg, virker sterkt inn på hvordan barn og ungdom opplever situasjonen sin når de har en forelder med rusmiddelproblemer. Deltakelse i sosiale settinger og fritidsaktiviteter er viktig, men ofte vanskelig grunnet økonomiske problemer som følge av situasjonen.

Barnas opplevelse av egen helse og trygghet er også preget av den aktuelle situasjonen til forelder med rusmiddelproblemer. Opplevelse av å være alene om rusmiddelproblemene til forelder fører til bekymringer og ensomhet. Svik og uforutsigbarhet har ført til lav tillit til voksne, seg selv og jevnaldrende. Muligheten for "å stikke" til trygt sted reduseres med store konflikter mellom voksne.

Konsentrasjonsvansker og strev med det faglige virker inn på hvordan skolehverdagen oppleves. På den annen siden oppleves skolen som både fristed og arena for framtidige jobbmuligheter og sted for og være med venner.

Det er betydelig samstemmighet om behov for hjelp og støtte selv om erfaringer rundt egen livssituasjon var forskjellig.

Det overordnede temaet er at foreldres rusmiddelproblemer må stoppe. Gjentatte skuffelser og at man "ikke kan stole på personer som har rusmiddelproblemer" virker sterkt inn på barna og ungdommene. Behovet for å få informasjon om egen og familiens situasjon går igjen. Møteplasser for barn og unge og for foreldre har betydd en stor forskjell for mange. Det kom også frem at barn "skal leke og ha det gøy".

Barna og ungdommene har behov for både emosjonell og praktisk støtte. Styrket samhandling med barnevern og andre tjenester samt familie, slekt og venner fremheves. Arbeid for å unngå redsel for barneverntjenesten og hvilke tiltak de kan iverksette er et behov.

Anbefalinger:

- Foreldre med rusmiddelproblemer må identifiseres og få hjelp til å slutte og ruse seg - behandling i barn - og familiefokusert kontekst.
- Barn og ungdom med foreldre med rusmiddelproblemer trenger trygge voksne og trygge steder å bo i perioder med rusmiddelproblemer hos forelder.
- Barn og ungdom med foreldre med rusmiddelproblemer trenger hjelp til å forstå sin egen og familiens situasjon, både for å styrke oppfattelsen av seg selv, sin familie og for forståelse av problemer og tiltak.
- Barn og ungdom med foreldre som har rusmiddelproblemer trenger treffsteder hvor de møter andre barn og unge i lignende situasjoner.
- Skole og hjelpetjenester må være i stand til å møte barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer på en måte som skaper tillit.
- Skole og hjelpetjenester må arbeide med og forstå følelsesmessige dilemmaer bak barn og ungdommers lojalitet med foreldre, og legge til rette for pedagogisk fleksibilitet og trygge læringsarenaer når barnas liv er vanskelig.
- Skole og hjelpetjenester må arbeide med betydningen av barn og ungdoms venns relasjoner for deres opplevelse av seg selv og å høre til blant jevnaldrene.

1. Introduksjon

Som et tillegg til multisenterstudien Children of patients with severe illness or substance abuse: Prevalence, identification, perceived needs, services received and outcome, som på norsk er omtalt som Barn av pasienter med alvorlig sykdom eller rusmiddelmisbruk (Ruud 2014) ga Helsedirektoratet prosjektet noen tilleggsoppdrag (Ruud mfl 2015). En viktig del av oppdraget var denne kvalitative delstudie om levekår for barn av personer med rusmiddelproblemer som er gjennomført av Vestre Viken HF. Initiativet til disse undersøkelsene var kommet fra flere brukerorganisasjoner. Brukerorganisasjonene var Barn av rusmisbrukere (BAR) og Landsforeningen for barnevernsbarn (LFB) samt organisasjonen Voksne for Barn (VfB). Representanter fra disse har vært med i alle faser av studien.

2. Bakgrunn

Det foreligger begrenset kunnskap om barns situasjon og behov der barn selv medvirker i kunnskapsutvikling, særlig barn i familier med rusmiddelproblemer (Ruud 2014, Mohaupt og Duckert- Korfor 2009/1). To studier er unntak (Ronel og Levy-Cahana 2011, Moore m fl 2011). Begge har kvalitative design. Den første utforsket konsekvenser av oppvekstforholdene til deltakerne med et innovativt perspektiv (Ronel og Levy-Cahana 2011). Den andre (Moore m fl 2011) utforsker erfaringer til ungdommer som hadde foreldre med rusmiddelproblemer med hensyn til deres omsorgsoppgaver og belastninger, og likheter og forskjeller til andre barn med omsorgsoppgaver. Lauritzen, Rossow, Moan (2010) og Mohaupt og Duckert (2009) oppsummerer kunnskap om hvilke konsekvenser foreldres rusmisbruk kan ha for barn og unge. Det er snakk om risiko for psykiske plager og psykososiale eller rusmiddelproblemer hos barn som følge av å vokse opp med ustabile omsorgspersoner og de belastninger det kan medføre (ibid). Mohaupt og Duckert (2009) vektlegger betydningen av mer spesifikk kunnskap om hvilke sider ved foreldrenes misbruk som utsetter barna for risiko og viktig kunnskap om beskyttende faktorer. De diskuterer begrepet "barn av rusmiddelmisbrukere" og understreker at dette er en "paraplybetegnelse" for mange fenomener (ibid s 8). I antologien "I for store sko" (Ullvær Vallesverd og Thorsen 2014) handler det om barn i omsorgsroller. Noen har vokst opp med foreldre som hadde rusmiddelproblemer, og som hadde tatt stort ansvar i hjemmet. Bente Storm Mowatt Haugland (2012) har gitt et betydelig bidrag i arbeidet med å forstå situasjonen til barn og familien når en forelder er alkoholavhengig. Til tross

for kunnskap om risiko for at barna kan utvikle psykososiale vansker, vet vi mindre om hvordan og på hvilke måter problemer overføres mellom generasjonene (ibid). Haugland påpeker at økt kunnskap om samspillet i familier med alkoholmisbruk kan øke forståelsen av hvorfor barn får egne problemer. Det kan også bidra til økt innsikt i hvilke belastninger foreldres rusbruk kan føre til i familier, som kan gjøre hjelpetjenester bedre rustet til å støtte barn og familier. Forskning viser at sammenhengen mellom foreldres problemer og måten barna fungerer på, er kompleks (Ronel og Levy-Cahana 2011). Haugland framholder at selv om negative konsekvenser av foreldres rusmisbruk er relevant og viktig, må ikke dette bidra til en unyansert forståelse av hver enkelt familie. Foreldre som ruser seg, kan også være omsorgspersoner med ressurser, positive kvaliteter og gode intensjoner (Haugland 2012).

Levekår i samfunnet måles og vurderes ofte på gruppenivå. "Velferd" oppfattes som et bredere begrep enn livskvalitet og levekår. Livskvalitet er ofte forbundet med personens mentale velvære, og levekår er vanligvis forbundet med individers ressursituasjon og muligheter i så måte. En klassisk tekst av sosiologen Allardt fra 1975 handler om en bred forståelse av velferdsbegrepet (Sletten 2010). Her argumenteres det for at velferd handler om både personenes ressurser, relasjonene deres til andre mennesker og det å være verdsatt eller ansett i et større fellesskap (ibid). Forstått på en slik måte kan velferd omfatte både materielle og ikke-materielle forhold samt subjektive og objektive dimensjoner i personers liv (ibid). Forskning om barns velferd og levekår kan vanskelig gjøres uten at det blir knyttet til barnas hverdagsliv, livskvalitet og relasjoner (Tiller 2010, Sandbæk 2008, Sletten 2011). Når barn med foreldre med rusmiddelproblemer selv skal medvirke i kunnskapsutvikling av hvordan det oppleves, er det viktig at den som intervjuer dem, har erfaring med å samtale med barn som lever i en slik situasjon. Bruken av barns medarbeiderskap

i forskning krever innsikt i det særegne ved barns opplevelses- og uttrykksform (Tiller 2010, Fottland 2000 Myrvoll m.fl. 2010; Halså & Aubert 2011).

Forskningsspørsmålene var:

- Hvordan beskriver barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer, egne og familiens materielle situasjon, boligforhold og nærmiljø?
- Hvordan opplever de egen helse og trygghet/risiko?
- Hvordan beskriver informantene skolehverdagen og vennsrelasjonene sine?
- Hvilke behov for hjelp og støtte har barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer?

3. Metode

a. Utformingen

Studien har en kvalitativ utforming, og datainnsamlingen ble gjennomført ved individuelle, semistrukturerte intervjuer.

b. Deltakere

Hovedkriteriet for inklusjon i studien var at både barnet/ ungdommen og foresatte definerte at det forekom rusmiddelproblemer (problematisk bruk av alkohol, legale eller illegale rusmidler), hos en av de voksne i familien. For å sikre bredde i utvalget, var det ønskelig å inkludere både gutter og jenter, i alderen 8-18 år, fra ulike typer familier og kulturer, og fra urbane og mer landlige strøk rundt om i Norge.

Rekrutteringsprosessen resulterte i kontakt med 19 barn og ungdommer, som ble forespurt om deltakelse. Fire ble ikke med. 15 barn og ungdommer ble med. Åtte av disse ble rekruttert gjennom multisenterstudien Barn som pårørende (Ruud 2014) og sju gjennom brukerorganisasjonene BAR og Landsforeningen mot stoffmisbruk, LMS, samt ved "snøballmetode" (Malterud 2011/2013). To ønsket ikke å delta, i ett tilfelle ombestemte foresatte seg og i ett tilfelle vurderte forsker av etiske grunner ikke å inkludere barnet. 15 barn og ungdommer og deres foresatte ga sitt samtykke til at barnet/ ungdommen deltok, og det ble gjennomført intervjuer med disse. Av disse var tre søskenpar. Deltakerne var mellom 10 og 17 år. Det var 4 gutter og 11 jenter. De kom fra fylkene Nordland, Møre og Romsdal, Akershus, Buskerud, Agder og Rogaland, og fra urbane og landlige strøk. Deltakerne kom

fra ulike familiekonstellasjoner, som familier med to foreldre i samme hushold, familier med en forelder, familier hvor barna bodde vekselvis i to hushold, familier med annen etnisk opprinnelse(enn norsk) og fosterfamilier. De fleste hadde kontakt med barneverntjenesten, og alle barna gikk på offentlig skole.

c. Intervjuguide

Den semistrukturerte intervjuguiden ble utviklet i nært samarbeid med brukerorganisasjonene BAR og LFB, samt med VfB. Det var enighet om at spørsmålene skulle være åpne og knyttet til barnas relasjoner og opplevelse av hverdagen. Intervjuguiden dreide seg derfor om hverdagen til barna - hvordan de hadde det, innholdet i dagen og hvem de bodde sammen med, venner og aktiviteter, fritid og annet de hadde å si. De ble bedt om å gi eksempler når de snakket om generell opplevelse og om det var forskjeller mellom nå og før. Ved avslutning av intervjuet ble de spurt om de hadde noe de ønsket å fortelle som ikke var tatt opp i intervjuet, samt hvordan de opplevde å bli intervjuet.

d. Datainnsamling

Studien ble gjennomført i Norge i tidsrommet mai-september 2014. Intervjuene ble gjennomført i barnas hjem, på forskerens kontor eller på andre offentlige steder etter avtale med barna og deres foresatte. Alle intervjuene ble gjennomført av forsker (E.F.), som har mange års erfaring med samtaler med barn og unge som lever med rusavhengighet i familien. Hvert intervju varte fra 40 minutter til en time. Det ble gjort lydopptak av intervjuene, og disse ble transkribert ord for ord.

e. Etikk

Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk Sørøst-Norge (REK sør-øst) har vurdert denne delstudien av prosjektet Barn som pårørende, 2012/1176 A. Siden opplysningene som samles inn ikke er å betrakte som

helseopplysninger, vurderte REK at delstudien faller utenfor helseforskningslovens virkeområde og derfor ikke trengte godkjenning av REK, jf. § 2. Personvernombudet for forskning og kvalitetssikring, Kompetansesenter for personvern og informasjonssikkerhet, Oslo universitetssykehus HF har tilrådet studien, ref.nr. 2014/2195.

Informantene og deres foresatte ga skriftlig, informert samtykke til deltakelse, etter at innholdet i samtykket var nøye gjennomgått med foresatte og barn. Barn og foresatte ble informert om muligheten for at forskeren kunne formidle kontakt med lokale hjelpere dersom det skulle bli behov for det i etterkant av intervjuet. Ingen har bedt om slik kontakt. Før lydopptaket startet, ble barna og ungdommene på nytt informert om at hensikten med intervjuet var forskning og kunnskapsgenerering, at det var frivillig, og at de kunne trekke seg når som helst før materialet var innarbeidet i rapporten.

f. Dataanalyse

For å besvare de fire forskningsspørsmålene, ble det gjort en kvalitativ innholdsanalyse (Elo & Kyngäs 2007, Malterud 2011/2013, Thagaard 2013) av intervjuene. Studiens hensikt var å undersøke levekårene til disse barna og ungdommene. Vi benyttet derfor en deduktiv innholdsanalyse. Det betydde at vi gikk ut fra noen kjente levekårs-kategorier, som vi så etter nærmere beskrivelser av i intervjuene. Analysen ble derfor gjort med utgangspunkt i forskning som allerede fantes om barns levekår (c.f. Sandbæk 2008, Tiller 2010, Sletten 2011, Unicef 2013). Hensikten var å forstå mer om hvordan barna og ungdommene selv beskrev og erfarte disse områdene. Følgende kategorier ble valgt ut fra kjente levekårsstudier om barns forhold (Unicef 2013):

- *Boligforhold og nærmiljø*
- *Egen helse og trygghet*

- *Skolehverdag og fritid/ venner*
- *Egen/ familiens materielle situasjon*
- *Egen adferd*

Vi gjennomførte analysen i tre trinn, slik Elo og Kyngäs (2007) beskriver:

I forberedelsesfasen ble intervjuene gjennomført og deretter transkribert ordrett. For å få et helhetsperspektiv på materialet og bli godt kjent med informantenes fortellinger leste forsker (E.K.) gjennom intervjuene flere ganger. Deretter fulgte organiseringsfasen, hvor materialet ble kodet og strukturert i kategorier. For å sikre pålitelighet av analysene, ble tematisering og koding gjennomgått og diskutert flere ganger (E.F., A.F. og B.M.W.). Materialet ble gjennomgått grundig og systematisk, og sortert etter de ovennevnte leveårskategoriene. I analyseprosessen ble det tydelig at konteksten som barna og ungdommene levde i, hadde overordnet betydning for hvordan de beskrev hverdagen sin. Det betyr at familie, nettverk, venner, drømmer og håp viste seg å ha stor betydning for hvordan informantene opplevde hverdagen som pårørende til en forelder med rusmiddelproblemer. Sorteringsarbeidet førte fram til tre generelle kategorier, med tilhørende underkategorier. Disse fikk navn som var dekkende for meningsinnholdet: Barna og ungdommenes håndtering av hverdagen i familien, deres deltakelse utenfor hjemmet og Barna og ungdommenes behov for hjelp og støtte. Brukerorganisasjonene har vært med gjennom hele prosessen og diskutert analyseprosessen med E.K. og B.M.W. Diskusjonene har ført til en felles forståelse av materialet. Rapporteringsfasen besto i å ferdigstille denne rapporten. Her beskrives de ulike kategoriene og

sammenhengen mellom disse. Variasjoner innenfor de forskjellige kategoriene beskrives også.

Troverdigheten til en undersøkelse handler om hvordan den er gjennomført (Kvale og Brinkmann 2009). Denne åpne beskrivelsen av undersøkelsen og analysemetoden er gjort for å sikre undersøkelsens troverdighet i størst mulig grad. Vi kontrollerte også ulike utsagn opp mot informantens helhetlige fortelling, dersom det var tvil om hvilken kategori utsagnet hørte til i (Elo & Kyngäs 2007, Elo m.fl 2014 Thagaard 2013, Lincoln og Guba 1985). Siden det er barn og unges opplevelser som belyses, er det benyttet mange sitater for å øke troverdigheten. Resultatene drøftes i lys av forskning og innspill fra brukerorganisasjonene BAR og LFB, samt fra VfB.

g. Metodekritikk

Oppdraget var å studere levekårene til barn og ungdommer som har foresatte som ruser seg. Vi valgte å gå ut fra kjente levekårsfaktorer i analysen. En slik deduktiv analyse kan gi noen begrensninger med tanke på å finne områder som ligger utenfor de valgte kategoriene (Malterud 2011/2013). For likevel å favne vidt innenfor temaet levekår, var det enighet mellom forskerne og organisasjonene om at spørsmålene skulle være åpne og knyttet til barnas relasjoner og opplevelse av hverdagen. Dette anser vi å være i tråd med kunnskap om barns medvirkning i forskning om barns levekår (Tiller 2010, Fottland 2000). En styrke i denne studien er at de berørte barna selv har fått komme til orde og beskrive egen situasjon.

Analyse av kvalitativt materiale er generelt en utfordring når det gjelder å finne balanse mellom fleksibilitet og stringens. Når barn er informanter, krever det kunnskap om deres tenke- og væremåte, og man må være varsom med å fortolke barnas stemmer på en annen måte enn det som var deres hensikt (Fottland 2000, Tiller 2010, Halldén 2003). Dette gjelder også når barn i familier med rusmiddelproblemer selv skal medvirke

i kunnskapsutvikling. Bruken av barns medarbeiderskap i forskning krever innsikt i det særegne ved barns opplevelses- og uttrykksform (Tiller 2010, Fottland 2000 Myrvoll m.fl. 2010; Halså & Aubert 2011). Forskeren (E.K.) har i årevis samarbeidet med barn som har foreldre med rusmiddelproblemer, og foreldrene deres. I tillegg har resultatene vært validert gjennom løpende dialog med referansegruppen (BAR, LFB og VfB), tilbakemeldinger og diskusjoner i forskergruppen (E.K., A.F., B.M.W.), innspill fra prosjektleder Torleif Ruud og andre forskere, samt gjennom bruk av relevant kunnskap (Malterud 2013).

Samtidig som det er viktig at barns foresatte gir samtykke til barns deltakelse i forskning, kan det ha ført til at barn som kunne gitt viktige bidrag, ikke fikk mulighet til det. Alle informantene og/eller deres foresatte hadde kontakt med behandlingsapparat eller brukerorganisasjoner. Dermed kan utvalget mangle barn som ikke er fanget opp noe sted. På den annen side er materialet rikt på hverdagerfaringer som inkluderer perioder informantene ikke kjente til at noen forsøkte å hjelpe familien. I utvalget var det tre søskenpar. To par ble intervjuet hver for seg, og et søskenpar ble intervjuet sammen. De som ble intervjuet hver for seg, hadde hver sine unike og forskjellige beskrivelser. De som ble intervjuet sammen, ga til dels parallelle svar, til dels svar som de gjensidig beriket, nærmest som beskrivelser av styrker ved fokusintervju (Malterud 2012).

Tre informanter hadde møtt forsker (E.K.) på et tidligere tidspunkt, men hadde ingen relasjon til henne til på intervjuetidspunktet. For at informantene ikke skal gjenkjennes av andre, er kjønn ofte byttet. Stedsnavn er ikke nevnt, og andre identifiserbare utsagn er ikke tatt inn.

4. Resultater

I utvalget var det flest barn og ungdommer med far som ruset seg eller gikk i behandling for tidligere rusmiddelproblemer. Fem hadde en mor som ruset seg eller gikk i behandling for tidligere rusmiddelproblemer. Barna og ungdommene kunne ha sporadisk kontakt, elektronisk kontakt eller ingen kontakt med den forelder som hadde rusmiddelproblemer. Over halvparten av barna beskrev at foreldrene var i aktivt rusmisbruk. Noen fortalte at rusmiddelproblemene tilhørte fortiden, og noen fortalte at forelder nettopp var blitt rusfri og at de var overbevist om at rusen nå var et tilbakelagt kapittel.

Med få unntak hadde barna erfaringer med langvarige rusmiddelproblemer hos forelder. De beskrev langvarig som *"alltid"*, *"fra jeg var liten"* og *"i hvert fall mer enn to år"*.

Noen av barna og ungdommene som deltok, bodde sammen med begge foreldre hvor ingen hadde rusmiddelproblemer nå, men hvor en gikk i behandling på grunn av tidligere problemer. Andre bodde helt eller delvis hos aleneforelder med tidligere rusmiddelproblemer. Flere bodde sammen med den andre forelder eller i fosterhjem. De fleste barna bodde altså i husholdninger uten rusmiddelproblemer da de ble intervjuet, enten hos den andre forelder, hos forelder med tidligere rusmiddelproblem eller i annet hjem. Mange hadde samvær eller elektronisk kontakt med den som hadde eller hadde hatt rusmiddelproblem. Færre bodde hele eller halvparten av tiden med den forelder som hadde eller hadde hatt rusmiddelproblemer. De aller fleste barna som ikke bodde

sammen med forelderens som hadde rusmiddelproblemer hadde gjort det innenfor en periode på mindre enn ca. ett års tid og husket erfaringer og opplevelser.

4.1 Hovedtema: Konteksten de lever i - om foreldrene ruser seg nå eller ikke

Hovedtemaet i materialet er om barna eller ungdommene lever sammen med forelder som ruser seg nå, og om de har andre voksne som er tilgjengelige for dem. Dette utgjør grunnlaget som helheten i resultatene og alle detaljene må forstås ut fra. Barnas og ungdommens beskrivelser viser en nær sammenheng mellom hvordan de opplevde hverdagen og situasjonen til foreldre og rusmiddelproblemene deres. Hvis forelder var rusfri eller bodde et annet sted enn barnet eller ungdommen, beskrev mange at de hadde det bra, at de følte seg trygge og at de til vanlig deltok på skolen og var sammen med venner. Mange hadde erfaringer med å bo i lang tid sammen med foreldre som ruset seg, enten tilbakevendende eller hele tiden. Mange hadde opplevd at destruktiv adferd hos foreldre og manglende omsorg og oppmerksomhet hadde ført til krevende situasjoner, der de ofte sto uten å føle at de hadde støtte fra andre voksne. Flere rapporterte at de måtte ta ansvar for egen omsorg og samtidig som de måtte bidra til at konflikter mellom voksne ikke eskalerte.

4.2 Generelle kategorier med underkategorier

De generelle kategoriene som kom frem, var:

1. Barna og ungdommenes håndtering av hverdagen i familien
2. Barna og ungdommenes deltakelse utenfor hjemmet
3. Barna og ungdommenes behov for hjelp og støtte

4.2.1 Barna og ungdommenes håndtering av hverdagen i familien

Det er mange eksempler på at livet ikke handler om "enten-eller". Barna og ungdommene snakket om "både-og". Barna og ungdommene ga uttrykk for at det har betydning for det de svarer, om forelderen som de lever sammen med, ruser seg eller kanskje ruser seg nå. Opplevelsen av å være helt alminnelig: "jeg har et helt normalt liv", og samtidig at mye er ualminnelig: "jeg hadde aldri med meg venner hjem", og at livet er "helt fint" og at "... vi gjorde ingen ting. Hun var hele tiden så sliten", er eksempler på informantenes erfaringer. Det er også sentralt i barnas historier at "det er nå vi lever", som en av informantene sier. Til tross for vansker og belastninger beskrev de også positive sider ved livet.

4.2.1.a Dilemmaer i hverdagen

I materialet finnes det mange følelsesuttrykk knyttet til informantenes beskrivelser av hverdagen sin. Det er også beskrivelser av praktiske løsningsmuligheter på hverdagslivets utfordringer. Det kom tydelig fram at barna og ungdommene ofte sto overfor vanskelige valg, og de måtte håndtere en rekke vanskelige følelser.

Der er beskrivelser av forhold som informanter oppfattet som uholdbare for barn. Det var situasjoner hvor de ikke kunne se for seg hva som kunne hjelpe. Uholdbare forhold er beskrevet under det generelle temaet " barna og ungdommenes behov for hjelp og støtte".

Mangel på kommunikasjon og informasjon

De eldste informantene reflekterte over problemer de hadde da de var yngre. At de ikke ble snakket med eller på annen måte ble gitt trygghet. At de ikke hadde informasjon om situasjonen de levde i.

"Jeg husket at jeg har vært mye redd - jeg har liksom vært redd for at hun skal skade seg eller at hun skulle dø og sånn. Altså var jeg redd for alt mulig da jeg var liten ... jeg har ikke noe eksempel, men jeg husker jeg var redd for så mye - jeg var redd for sykdommer og alt - jeg vet ikke - jeg ble bare lett redd for ting. Og det tror jeg kanskje var på grunn av at mamma drakk ... eller at jeg har følt sånn usikkerhet ..."

"Jeg husker at jeg spurte - jeg husker at jeg fikk beskjed om at jeg skulle få vite det når jeg ble eldre, fordi jeg ikke forsto det enda. Jeg var litt nysgjerrig, hadde lyst på svar - jeg ble jo bare mer nysgjerrig. Så jeg spurte mer enn en gang, men jeg maste ikke ..."

"Jeg hadde ingen peiling, jeg hadde liksom ikke så mye kunnskap. Så fikk jeg vite noe - kanskje i ungdomsskolealder - jeg tror det var da jeg forsto det ..."

Informanter reflekterte over behovet for informasjon og kunnskap som barn har fra tidlig alder. De undret seg over hvor vanskelig dette kan se ut å være for voksne.

"Jeg synes det er veldig trist at unger på 6, nei som er 6 år opp til 10 år - de forstår ikke hva det er for noe! Liksom ... "mamma er syk, pappa er syk", jeg får klump i hjertet mitt, for jeg vet ikke hvor alvorlig det er, tenker bare ... Jeg skulle ønske de visste hva det er for noe ... skulle ønske det hadde vært en å prate med. Jeg tror kanskje dere (voksne) er for forsiktige, men altså ... det er bare bra (å snakke) ... for at de mindre ikke skal få store problemer med det på en måte ... gå og tenke hva det betyr og sånn, men... og ja det er bare så trist at små barn ikke vet hva som skjer, på en måte, de forstår ikke ..."

Ambivalens og lojalitet

Det var tydelig at nærhet til foreldre med rusmiddelproblemer var vanskelig å håndtere - de både ønsket og ønsket ikke. Flere snakker om at de "ikke er klare", "føler seg for ukomfortabel", "håper hun har det bra", "han er jo pappa'n min", og noen hadde behov for større avstand.

"Han var sammen med oss i hele barndommen uten å være der for oss allikevel - så det er i ikke så stor forskjell liksom - bortsett fra at vi så han, liksom ..."

"Når hun ringer meg, så synes jeg det er mye tryggere å snakke med henne (når hun er rusfri), for jeg vet at hun ikke er - at hun liksom har det bra".

Det fremkom at informantene som husket hvordan det var å bo sammen med forelder med rusmiddelproblemer hadde hatt et ambivalent forhold til hvor de hadde bodd og det øvrige nettverket sitt der. De ga uttrykk for at de enten hadde motsatt seg å flytte fra denne forelder, eller temaet å flytte ikke hadde vært aktuelt, så vidt barna selv kjente til. Kjærlighet til forelder med rusmiddelproblemer ble vektlagt som et argument

for ikke å flytte, andre vektla forelderens "ve og vel" og lojalitet til foreldrene.

"Det var sånn at mamma sa vi måtte ringe hvis det ble slik at vi ville det, men vi gjorde jo ikke det. Vi ville ikke ringe, for da fikk vi dårlig samvittighet for pappa også, liksom - ved å dra derifra".

Det var tydelig at informantene hadde tanker om at delt bosted, for eksempel en uke hos hver av foreldrene, kanskje var belastende for "alle". En reflekterte over at om han ikke hadde bodd slik så lenge, kunne de kanskje ha hatt et slags fruktbart samvær nå eller i gode perioder. Informanter spør seg om det hadde vært bedre både for barn og foreldre som hadde rusmiddelproblemer (og som var den eneste voksnen i husholdningen), om det hadde vært flere (voksne) som kunne bidra til økt trygghet.

"Jeg har tenkt at det hadde vært bedre om jeg ikke var en hel uke hos han ... at hvis noen hadde sagt at jeg skulle være litt hos han - jeg tror også det hadde vært fint for pappa - altså hvis jeg hadde vært der litt kortere, hadde det sikkert vært mye hyggeligere, og jeg hadde sluppet å oppleve så mye ..."

"... hvis jeg bare hadde akseptert at jeg skulle være her og at jeg kunne se mamma, men ikke bo hos henne, hadde dette vært det faste, trygge stedet mitt - så hadde jeg kanskje blitt bedre fortere, og at jeg og mamma kanskje hadde hatt kontakt da ..."

"... Det er kanskje vanskelig for han å ha to barn alene, jeg vet ikke ... hun (mor) må jo oppdra to unger med kjæresten sin ... hvis jeg tenker meg om, så har vi jo stressa pappa veldig mye ..."

Det fremkommer hvordan de, etter å ha fått fysisk avstand til forelder med rusmiddelproblemer, hadde konsentrert seg om skole, idrett eller annet. Det er forellinger om hvordan uttrykkighet, ensomhet og gråtetokter avtar: *“prøver å håndtere det da - prøver å legge det bak meg”*. Det var også informanter som ikke ønsket å ha så mye kontakt, *“for han var jo ikke der for meg uansett”*. Flere steder i materialet kommer det frem synspunkter som viser at barna og ungdommene både var følelsesmessig nært knyttet til forelder med rusmiddelproblemer og opplevde (større) avstand som en bedring - *“tross alt”*.

“Altså, hvis jeg fortsatt hadde bodd annenhver uke hos pappa, tror jeg kanskje ikke at jeg hadde følt det samme for da hadde pappa fortsatt vært der. Men nå når jeg har fått det på avstand, så har jeg innsett at jeg klarer meg ... det går bra, og jeg er ikke så lei meg lenger. Jeg tror jeg er blitt mer selvstendig, liksom ...”

Informanter hadde erfart at foreldre hadde sluttet, og var rusfrie da intervjuene fant sted. Andre visste at forelder gikk i behandling, og at vanskene hadde avtatt. Det fremkom også at informanter visste at forelder gikk i behandling, men at foreldre fortsatte å ruse seg mellom konsultasjoner eller på permisjoner. Det var tydelig at informantene hadde erfaringer med at foreldre hadde lovet å bli rusfrie - ofte flere ganger uten å ha lykkes. Mange av barna hadde gjennomgått flere skuffelser. *“Jeg har i alle fall lært at man aldri må stole på en alkoholiker”* er et utsagn som går igjen.

Flere informanter beskrev situasjonen sin som veldig ensom: *“jeg satt på rommet mitt og gråt”*.

Uforutsigbarhet og utrygghet

Barna og ungdommene har løst uforutsigbarhet ved hjelp av ulike mestringsstrategier. Flere kunne dra til den andre forelderen eller til familie i nærmiljøet. De er beskrivelser av at det tok tid før de forsto hva som foregikk. Etter hvert forsto de at det ikke var noe de selv kunne gjøre for forelderen når han eller hun var ruset. Løsningene måtte heller være rettet mot egne behov. Det fremkom behov for og muligheter til å ha et alternativt sted å være. Av sammenhengen som beskrives, betyr et sted "å stikke" et annet sted som oppleves trygt, som ikke var regulert av fast bostedsavtale eller lignende regler og avtaler, men der det alltid var noen som var klare til å ta imot dem.

"... når det skjedde, så pleide jeg aldri å være der, jeg pleide bare å se det - og så gikk jeg til de ... sov der. Det var ok å komme dit. Det var bare å være der i stedet for å være hjemme, liksom - og ikke få sove og sånn - Ja, de trøstet jo - jeg har jo gått og spist hos henne hver dag etter skolen siden jeg gikk i sånn første eller andre. De er som mamma og pappa for meg, egentlig ..."

"... det eneste du trenger, egentlig - hvis du er i en sånn situasjon, liksom - er noen å gå til. Men hvis du ikke har det, så har du jo bare en "dårlig" mor eller far som ikke bryr seg om deg, egentlig - det hadde jo vært helt forferdelig å liksom være bare med en som drikker hele tiden og sånn - og så har du ingen å gå til. Det må være dritkjipt".

"Så har jeg mormor. Hun snakker jeg med hele tiden. Jeg ringer henne hver dag".

I mange av intervjuene beskrev informantene erfaringer med at man (ofte) ikke kan stole på personer med rusmiddelproblemer, og at det kunne føre til skuffelser og utrygghet.

“Når jeg kom hjem og spurte hvorfor hun fortsatte, så sa hun at det aldri skal skje igjen, men jeg visste jo at det bare var tull, siden hun jo hadde sagt det så ofte”.

“Jeg var mye skuffa ... fordi pappa skulle komme på ting som var viktig for meg, han skulle gi meg ting - det skjedde ikke. Da ble jeg så skuffa at! - Ja - Jeg trodde jo på at han skulle gjøre noe - at han skulle fikse det- eller at han hadde fikset det, men han gjorde aldri noe med det”.

Det kommer tydelig fra informantenes fortellinger at graden av struktur i hjemmet hadde betydning for hvor trygge de følte seg, og mangel på struktur opplevdes som mer utrygt. Informanter forteller at hjemme hos den rusfrie forelderen bestemmer den voksne leggetid, og at alle sto opp sammen. I det andre hjemmet bestemmer barna selv leggetid, og de sto opp og ordnet seg selv, lagde mat og kom seg av gårde. En av informantene sa:

“Mange sier at de ikke vil ha regler - men når man først har opplevd ikke regler, da vil man ha regler!”

I flere av intervjuene kom det fram at selv om foreldre fortsatte å ruse seg, var det betryggende for barna at foreldrene gikk i behandling, noe som også kan forstås som en form for struktur.

“Det er tryggere å snakke med henne når hun er der (i behandling)”.

“Jeg er redd for at det skal skje han noe hvis han ikke går hos (behandler)”.

Ta parti i foreldrekonflikt

Dilemmaer knyttet til at foreldrene ikke var kjæresten eller par lenger og ofte i konflikt var et stort tema. Barna tok ofte ikke kontakt med den andre forelderen, eller de dro raskt tilbake

til den som hadde rusmiddelproblemer etter at en vanskelig episode sammen med forelder med rusmiddelproblemer var over.

"... jeg kunne dra (til mamma), men da var jeg så redd for å få kjeft av pappa".

"... Før så gjorde hun mye når hun var hjemme - når hun var full og sånt - pappa har jo kasta hun ut mange ganger - det er jo bra for oss!"

Det var tydelig at de i ettertid mente at voksne skulle ha avhjulpet vanskelig boligsituasjon tidligere, enten ved at barna fikk flytte eller at forelderen med rusmiddelproblemer flyttet ut, eller at deleordninger kunne vært annerledes. I lys av at foreldrene ikke lenger var et par, eller for ikke å belaste den andre forelderen ekstra, hadde flere informanter funnet støtte utenom sine nærmeste.

"Jeg fant en trøst i at jeg hadde en lærer som jeg kunne stole veldig godt på, og som jeg blant annet snakket med om "det" da - at jeg gikk til henne og fikk snakke ut med henne og, det hjalp veldig, husker jeg - gå til noen som var utenforstående også".

Det kom frem at det kunne gå an å bo sammen med den som hadde rusmiddelproblemer, så lenge det fantes en mulighet til "å komme seg vekk", som en uttrykte. De fortalte om at "det gikk" så lenge det var en kjæreste eller ny samboer i husholdet til forelder med rusmiddelproblemer. Det kunne gi en trygghet og struktur som kompenserte noe for konsekvensene av forelderens rusmiddelproblemer.

"Stemoren min var en trygghet for meg da, og for mamma også, fordi hun var jo den som ofte tok ansvar hele tida da - Så når det ble slutt, da, så ble jeg veldig overlatt til meg selv, på en måte- så - ja ..."

"... så vi kom oss ikke inn, fordi pappa lå og sov og var full, så det ble veldig mye styr, husker jeg ... da var det bare å komme seg vekk ..."

"Jeg sover bedre. Jeg har ikke så mye å tenke på heller ... for hos pappa er det sånn derre ... jeg må tenke på så mye - når jeg skal få sagt det til mamma og alt sånn - for jeg har hatt lyst til å si det til mamma, men jeg har liksom ikke turt - redd for at pappa skal bli sur ..."

Manglende omsorg og omvendte roller

Informantene beskriver det vi kan forstå som rollebytte i familien, hvor barna hadde mange omsorgsoppgaver. Det er beskrivelser av oppgaver som kan se helt like ut i et grovmasket garn, men som likevel er helt forskjellige ut fra hvordan situasjonene kan være i to hjem.

"... så klart er det stor forskjell. Pappa lager frokost og kler på broren min, og jeg skal bare stå opp og kle på meg og så følge han - dessuten får jeg penger, og da er det liksom mer greit, føler jeg - ikke bare på grunn av pengene, men da føler jeg at jeg får en belønning for det jeg gjør. Hos mamma så gjør jeg mye mer arbeid - jeg må vekke broren min, stå opp selv, lage frokost, lage matpakke ... altså mye mer arbeid da ..."

"Der var det alltid sånn at jeg måtte gjøre lekser med broren min samtidig som jeg selv hadde sånn åtte lekser for den dagen! Så hadde han en lekse og jeg måtte hjelpe ..."

"Jeg er på en måte pappa - hans rolle da ... og det er litt ekkelt ... sånn som da jeg var syk, måtte jeg gjøre alt for søsknene mine. Jeg måtte lage mat, og det er sånn - ja - jeg var syk og hadde feber og orka egentlig ingenting ..."

Det er beskrivelser av hvordan de hadde oppgaver som følelsesmessige hjelpere for foreldrene sine:

"... i begynnelsen tenkte jeg sånn - "bare trøst han!" Men han er jo full, så han snakker jo bare drit - så det er ikke noe vits ... for i starten så skjønnte jeg jo ikke hvordan fulle folk var ..."

Det fremkommer også dilemmaer knyttet til kosthold, konsentrasjon og egen helse når de bodde sammen med foreldre som ruset seg. Flere av barna og ungdommene beskrev dårlig kosthold. De fortalte om både fravær av sunnhet - "aldri grønnsaker" eller "ordentlig mat fra bunnen", men likevel nytelse.

"Vi fikk det vi ville. Masse godterier. Dette med kosthold og sånn ... jeg spiste jo ikke så mye annet enn ... du vet - godteri og sånn. Så det endte opp med at jeg var veldig, veldig sliten".

"Jeg har liksom bedre kons når jeg er hos mamma".

Det var tydelig at barna og ungdommene også strever med den mentale helsen.

"... når jeg ser han, får jeg sånn stikk i hjertet eller sånn - skyldfølelse, samtidig med savn og sånn".

Informantene ga uttrykk for at de skulle hatt hjelp til ikke å bli boende, eller til å være mindre hos foreldre som ruset seg enn ordningen med en uke hvert sted. Informanter som bodde fast hos rusfri forelder da intervjuet fant sted, ga uttrykk for at de kanskje hadde bodd for lenge delvis hos forelder med rusmiddelproblemer, selv om det kom frem at de selv hadde bidratt til aktivt å opprettholde uhensiktsmessige ordninger av ulike årsaker. Det var tydelig at informanter mener at barn må øve seg i å si fra.

“Jeg har lært å være tøffere. Å si det som det er, eller ... si akkurat det jeg mener. Ikke - på en måte pakke det inn. Men nå sier jeg det rett ut ... jeg har sett han drikke - og sånn som tante sier - jeg har opplevd mer enn det en på min alder skal, sett sånn som han røyker - det skal jo egentlig ikke barn se - for det er ikke vanlig røyk - for å si det sånn ...”

“Hvis han ikke klarer å ta vare på sitt liv, så kan han ikke ta vare på andres liv også - så det er det jeg har tenkt da ...”

“Jeg har lært at det er lurt å si ifra og ikke gå med det inni deg, sånn som jeg gjorde så lenge ... at du sier ifra med en gang, for da blir det på en måte lettere og bedre med en gang. I stedet for å vente ca. halvt år, slik som jeg gjorde, på å si det ...”

Barneverntjenesten

Informantene beskrev dilemmaer i møte med barneverntjenesten. Både nyttig og lite nyttig hjelp ble beskrevet. Nyttig hjelp kunne for eksempel være i form av økonomisk eller annen praktisk støtte, mens flere former for hjelp og tilnæringsmåter ble beskrevet som vanskelig eller lite nyttig for barnet.

“Barnevernet ... De er ikke til så stor hjelp egentlig. De gjorde det egentlig bare litt verre - jeg vet ikke, det ble bare så mye trøbbel med at de måtte komme på skolen, og det ble veldig stress for meg, liksom ... Men det var jo noen bra ting med det også ... vi hadde jo en som var veldig snill - som kom hit og hjalp å male sammen med mamma. Hun snakket litt, og så pleide hun å ta oss med ut å spise og sånn. Hun var veldig snill ... Det var bare kjipt at jeg måtte bli igjen hjemme for å snakke med dem og sånn. Så skulle de komme på sånn uventet besøk, liksom ... Da hadde

venner kommet opp - så måtte jeg sende vennene mine hjem - for at jeg skulle snakke ..."

"Barnevernet kan hjelpe liksom med hvordan barnet har det ... For eksempel hvis de har lyst på å spille fotball, men så var det så mange penger, så betalte barnevernet for det".

Det kom frem at barn hadde hatt en enkelt kontakt med personer fra barnevernet:

"Vi var bare inn til samtale, og de lurte på hva vi hadde å si ... jeg synes ikke at det hjalp akkurat noe særlig".

"Det blir verre når voksne blander seg".

Informantene forteller om dilemmaer og til dels det de oppfattet som uholdbart ved å snakke med andre voksne - profesjonelle voksne. På den ene siden kunne de ha behov for hjelp og støtte, på den andre siden var de redd for at det de fikk skulle bli verre.

"Jeg husker at jeg var ganske redd for at jeg skulle bli tatt fra familien min. Når man hører om barnevernet, så - jeg husker ikke at de sa noe - men jeg husker at jeg var redd for å bli tatt fra familien min sånn ..."

Det kom frem i flere beskrivelser at de hadde økonomiske problemer, noen steder indirekte, for eksempel at barnevernet hadde betalt aktiviteter for barnet. En annen foreslo at barnevernet kunne betale kurs for ungdommen og forelder sammen (matlaging). Andre beskrev opplevelsen tydeligere, Luksusfellen, som en omtalte situasjonen som.

"Han mister ... eller han betaler ingen regninger, og det er litt dumt. Han betaler ikke mobilregningen - aldri! Det betyr at da må han låne min mobil. Han har klart å bruke opp massevis av penger på mitt kort! Han betaler ingen

regninger. Det er som å legge de i en kasse - så er de borte ..."

"På en måte har jeg sett Luksusfellen hver dag. Han kjøper masse dyre klær til seg selv, men når jeg trenger en ting - nei da - du har det du trenger".

Det finnes også beskrivelser av hvordan barneverntjenesten kunne representere en kvalitetssikring for barn i noen situasjoner.

"Når du er i fosterhjem, så har man jo - hva heter det da - i hvert fall er det noen som har ansvaret og spør hvordan du har det og sånn - tilsynsfører, heter det".

Trygghet og glede i ny familie

I materialet er det beskrivelser av hvor bra det kan være med to familier når alle kjenner hverandre og har respekt for hverandre. "Det tror jeg er hele grunnlaget for min del". En ny familie kan bidra til utvidet nettverk, trygghet og glede.

"Jeg husker jo at når vi var mindre, synes vi det var veldig kjekt, for vi fikk jo ekstra mye gaver når det var jul - hehe - også har det vært kjekt å ha hatt flere rundt seg, da ..."

"Jeg har det ganske så bra, som du kanskje har fått med deg. Jeg er jo glad både i dem hjemme og de jeg bor med. Jeg har jo blitt kjent med veldig kjekke folk her. Hvis jeg hadde bodd hjemme og ikke hadde flyttet, så tenker jeg på hvordan hadde livet mitt vært? Hvordan hadde jeg vært? Da tenker jeg at jeg gjerne ikke hadde truffet de jeg har truffet, jeg har det jo godt, jeg har søsken her - altså "det er bedre med en fugl i handa enn ti på taket". Altså har jeg det godt".

Glede og kreativitet

Flere av informantene løftet fram nyanser i en utfordrende livssituasjon, og at det var gleder i livet. Foreldre som ruset seg, ble av flere beskrevet som "hun som inspirerte meg til å begynne med musikk", "han var mye bedre til å leke med meg", "vi gjorde så mye gøy", "det er mange gode minner", "han er veldig opptatt av at jeg må gjøre leksene". Kreative, snille og hjelpsomme foreldre.

"... så jeg tenker at en må se på det som er bra med livet, og ikke tenke bare på det som er kjipt eller dårlig. Og så må en jo ikke tenke på bekymringer i framtida - altså, du skal jo alltid tenke framover, men ikke tenk på bekymringer ... Når du er liten, så tenker du egentlig ikke så mye, du har lyst til å ha det moro og gøy ... Mens når du er eldre, så har du en mye bedre og større forståelse over hvorledes livet er og hvordan det kan være, og hva det krever ... Du må jo always look on the bright side of life, altså alltid se på det lyse i livet ..."

En av informantene avslutter med:

"Viktig at alt ikke er forferdelig - samtidig som det inimellom er ganske ille!"

4.2.1.b Skam og ensomhet

Om rus

Flere steder i materialet finner vi fortellinger om barn og ungdommer som er skamfulle, ensomme og sinte. Mange unngår å benevne rusmiddelproblemene, men snakker om "det". Direkte eller indirekte sa flere at dette hadde å gjøre med en opplevelse av skam og tabu.

“Det er litt sånn ubehagelig å snakke om “det” til andre, liksom (venner) – som ikke vet hvordan jeg har hatt det og sånt ... de forstår ikke”.

““Det” var sånn komisk! Trist! Jeg tenkte sånn – han gjør det ikke nå lenger, så det var liksom ikke vits i å snakke om “det” og spørre og sånn. Så liker han ikke å snakke om det, heller ...”

“Alle andre har jo helt sånn – altså mor og far bor sammen, de har masse søsken og sånn – det er liksom ingen andre av mine venner som har det slik som jeg... Og hva de skal tenke om min familie da, liksom?”

Flere brukte “det” når de omtaler potensielle hjelpere.

“Jeg liker liksom ikke å snakke om “det” til – ja ... (barnevern)”.

I sammenheng med profesjonelle voksne, ofte når barnevernet omtales, viser de en holdning av usikkerhet og er skeptiske til å snakke åpent om forelders rusmiddelproblemer.

Flere steder i materialet kommer barnas meninger om og refleksjoner over språk og handlinger fra voksne fram. I materialet er det informanter som har bodd i flere år hos en annen familie, altså i et fosterhjem. De hadde gode erfaringer fra hverdagen her. Imidlertid kan man forstå fra sammenhengen at det er skam eller undring knyttet til ordningen.

“Jeg bor i ... fosterhjem. For meg da – så er det helt normalt – men for andre kan det virke som det ikke er normalt. Og så kan en lure på, hva er normalt? Der jeg bor, pleier jeg å si «de hjemme» ... Jeg pleier ikke å gå rundt og si til folk at jeg bor i fosterhjem – for det er ikke sånn du bare går rundt og sier. Men selvsagt de jeg kjenner, de nærmeste da, de har jeg jo sagt det til – jeg vet ikke helt når jeg

oppdaget at jeg bodde på en annen måte enn kameratene mine. Jeg husker at jeg var hos en kamerat, og så spurte jeg: "Når skal jeg flytte inn?" Jeg trodde jeg skulle flytte inn der og da - jeg trodde det var normalt".

Informanter snakker på den ene siden om tabu og også om skam knyttet til rusmiddelmisbruket og livssituasjonen sin, og på den andre siden om syn på, eller holdninger til foreldre som personer: "... det har ikke påvirket hvordan jeg ser på dem, jeg har på en måte ikke sett ned på dem, eller noe sånn ...". Dette er en av de eldste informantene som reflekterer over sitt menneskesyn.

4.2.2 Barna og ungdommenes deltakelse utenfor hjemmet

Alle informantene beskrev hverdagen utenfor hjemmet. De fortalte om skolen, venner og fritidsaktiviteter.

Skolen: fristed og utfordring

Skolen var en del av fortellingen til alle informantene. Særlig de eldste informantene var opptatt av skolen og skolearbeidet som læringsarena for å oppfylle ønsker og nå mål om fremtidige jobber. Det kom frem eksempler på ambisiøse planer og at skolen og skolearbeidet kunne oppfattes som et fristed. Dette begrunnet de med at når de var på skolen, var de ute av hjemmet, og når de hadde lekser, var det legitimt å være på rommet hele ettermiddagen. Det var fortellinger om at de hadde trygge voksne i skolehverdagen, oftest lærere, og at de dermed opplevde skolen som et trygt sted. Når den utfordrende situasjonen i hjemmet var kjent for skolen, kom det frem eksempler på god støtte der.

"Jeg har sagt det til læreren min, da. Så hvis han møter opp, så sier jo hun at jeg ikke skal til han ... fordi hvis hun

ikke vet det, så kan det jo bli sånn - "ja, bare dra med faren din du" - liksom ... det skal jeg ikke!"

"Det var en SFO-lærer. Han gikk jeg til - han var en sånn betryggende en som bare snakket med meg. Siden har jeg ikke vært så redd for (foreldre som ruset seg). Jeg har så mange hyggelige minner ..."

Det var tydelig at skolen også ble opplevd som problematisk. Det er beskrivelser av faglig strev og strev i det sosiale fellesskapet med medelever. Informanter gav også uttrykk for at mange bekymringer for det som var hjemme bidro til at de hadde store vansker med konsentrasjonen.

"Det er vanskelig for meg, for det er masse bekymringer, og det går utover skole og venner".

"Jeg trives bra på skolen - særlig i gym. Det går greit, men får veldig mye hjelp i matte".

Det kom også frem at skolen først og fremst kan være et sted for sosialt samvær med jevnaldrende. Der er informanter som syntes "alt" ved skolen var greit, men fremhevet friminuttene, gym og svømming som det beste.

"Jeg liker meg veldig fint på skolen, det er ikke sånn at det går ut over skole, venner eller noe som helst. Jeg liker samfunnsfag, matte og kunst og håndverk aller best".

"Av og til kjeder jeg meg i hjel - i hvert fall i timene, men jeg har det mest gøy".

Interesse for samfunnsfag kom frem i fortellingene. Én gutt på 10 år deklamerte et "fem linjers dikt" han hadde skrevet. Diktet hadde ikke direkte med hans egen situasjon å gjøre, men gjaldt utsatte barn generelt. Tema i diktet var den uretten som begås mot barn i voksnes tjeneste.

Venner, lek og sport

Venner, lek og sport var tema i alle intervjuene. I materialet er det fortellinger om "minst en god venn" som var innvidd i situasjonen, og som de stolte på.

"Jeg ble kjent med en før jeg begynte i første klasse. Han er den beste kameraten jeg har i dag og vet om alt".

"Jeg har en som er helt bestevenn, og så har jeg mange gode venner".

"Før så brukte jeg jo ikke å ha med venninner hjem, jeg var redd for at pappa skulle ha drukket og sånn, men så synes jeg det var best å si sannheten".

Det kom frem hvordan vennskspsrelasjoner hadde vært ekstra betydningsfulle, nærmest et vendepunkt for informantens opplevelse av seg selv og situasjonen sin.

"Da ble jeg kjent med noen som liksom ble så betydningsfulle for meg - i alle fall på den tiden - jeg ble bestevenn med dem og sånn. Det var på en måte det som begynte - jeg vet ikke - det var det som forandret meg litt ..."

Det er også tydelig at de hadde venner, men at måten de var sammen på, varierte i forhold til om de bodde hos forelder som var rusfri eller den som ruset seg.

"Jeg har kanskje mer venner hos pappa enn når jeg var hos mamma. For hos mamma ble jeg ikke henta - jeg måtte gå selv, og jeg måtte gå tidlig om kvelden eller sånn - ja jeg blir ikke henta. Så jeg er mye hos venner når jeg er hos pappa og bare på rommet mitt, omtrent, når jeg er hos mamma".

Ensomhet, ikke å være en i flokken

Informanter ga også uttrykk for at de ikke hadde "skikkelig" gode venner, men "trives best for meg selv" eller beskrev vanskelige forhold til jevnaldrende.

"Jeg bruker ikke å være med dem - har ikke så god kontakt.."

"Jeg føler jeg ikke kan snakke med venner om "det" for de vil ikke forstå. De har det jo helt perfekt, ikke sant, å ja..."

En annen ting som kom frem var at informantene hadde venner, men strevde med å håndtere hvordan de skulle opprettholde eller skape en nær kontakt med dem. Vanskene bestod i at de ikke ville at venner skulle se forelder ruspåvirket eller "full".

"Jeg pleide aldri å ta med venner hjem - jeg var redd for at de skulle se han drikke".

Av sammenhengen gikk det fram at informanter skammet seg og følte seg ensomme i slike manøvreringsprosesser.

"Det kunne jo kanskje skje at jeg tok med en venn, det kunne jo ha skjedd! At hvis jeg hadde tatt med en venn og så hadde hun vært "det" (rusa) ... det hadde jo vært veldig flaut. Heldigvis så skjedde det ikke".

Det var tydelig at informantene var aktive innenfor forskjellige sportsgrener. De trente målrettet alt fra kampsport, styrketrening og forskjellige laggrener (ballsport), til turning og dans. Enten trente de systematisk og konkurrerte på regionalt og nasjonalt nivå, eller deltok mindre ambisiøst i konkurranser eller de var mest opptatt av leken og gleden ved sportslig fellesskap. Flere sier:

"Det er veldig viktig for meg (trening) - ellers henger jeg med venner på senteret og sånn".

Det kom frem at informanter ikke lenger deltok i lokale idrettslag. Av sammenhengen kom det frem at begrunnelsen var enten dårlig økonomi, at det kostet så mange penger eller at de ikke lengre var interessert, eller de visste ikke hvorfor de ikke hadde fortsatt med tidligere aktiviteter.

Ensomhet var et tema som kom fram på forskjellig vis. Det var tydelig at informanter ofte hadde følt at de var den eneste som hadde slike problemer.

“Særlig når det har vært snakk om problemene, at jeg har følt at jeg var den eneste som hadde det sånn - som har en pappa som er sånn. Det eneste jeg husker, er at jeg sitter og gråter liksom - jeg husker liksom ikke hvorfor jeg gråt, men jeg husker at jeg gråt veldig mye da ...”

Informantene ga uttrykk for at de tilhørte et fellesskap med jevnaldrende, både med venner og felles interesser, og i sammenhenger med sportsaktiviteter og lek. Det kom imidlertid også tydelig frem at opplevelsen av fellesskap med jevnaldrende kan være fraværende.

4.2.3 Barnas og ungdommenes behov for hjelp og støtte

“Det er jo litt dumt å oppleve noe sånt liksom, men når man vet at man har folk som støtter deg, så går det egentlig veldig fint. Da merker man liksom at man har folk som hjelper deg - så det var litt bra også”.

De må bare slutte

Alle informanter ble spurt om hva de mente kunne være hjelpsomt for at barn som har foreldre som ruser seg, kunne få det best mulig. Svarene fra alle var at foreldre må slutte å ruse

seg. "Den eneste som kan gjøre noe med det, er mammaen eller pappaen da. Det er bare hun eller han som kan gjøre noe med det, ikke barnevernet eller noe."

4.2.3.a Uholdbare situasjoner

Vold og mishandling

I materialet finnes det beskrivelser av situasjoner som barna og ungdommene mente er for alvorlige til at barn skal eksponeres for dem. Noen steder snakker barna om situasjoner på en generell måte, andre steder i materialet gir de eksempler fra sine egne erfaringer med vold og mishandling.

Hvis barnet overhodet ikke har lyst til å bo i lag med foreldrene av en grunn, for eksempel at barnet blir slått. Da ville jeg ikke sagt at det er så veldig lurt at foreldrene får vite hvor barnet blir beskyttet. Så det kommer an på situasjonen med foreldrene.

Hun er en sånn som bare kan slå, og da er jeg hvert fall redd. Hele min barndom så har mamma slått. Så da var det sånn - da var jeg ekstra redd - Hun har slått pappa, og det har jeg sett hele min barndom. Jeg var egentlig glad for da de slo opp med hverandre - så får ikke søsknene mine de samme opplevelsene som jeg hadde. Hun har liksom gjort det ved matbordet og sånn. Da blir jeg veldig lei meg, for jeg vil jo ikke at det skal skje noe ...

Føle seg neglisjert og forlatt

Det kommer frem flere steder at barna har strevd med at de har følt seg oversett av forelderen. De har undret seg over hva det var med forelderen, og hvordan de skulle håndtere situasjonen, både for seg selv og for forelderen. Informanter beskrev adferd hos foreldre som hadde tatt dem lang tid å forstå og gjøre noe med for egen del. En informant beskrev at "han ble så sløv og gikk sånn - med knekk i beina ..." og "Hun sovna

ofte". En annen beskrev at: "Han kom ikke som han hadde lovt". Faglig sett kan dette beskrives som neglisjering. Foreldrene var ikke følelsesmessig til stede, barna ble dårlig fulgt opp og grensesettingen var mangelfull.

Jeg tror ikke jeg skjønnte det - hva de egentlig drev på med. Husker bare at jeg var redd og sånt ... Jeg trodde jo ikke at det var så ille i begynnelsen, siden det var jo bare sånn at jeg merket det - og så gikk vi bare og la oss - og så våknet vi - og så var alt normalt, liksom. Men etter hvert så bare begynte hun å snakke så mye, og sånn - og så orket vi ikke - så vi gikk bare til tante - hver gang jeg bare merket det, så gikk jeg ...-

... altså, jeg skjønnte jo at han var full, jeg har jo sett det på filmer og sånn, men jeg visste jo ikke at de ble sånn HELT dumme i hodet og sånn. Jeg trodde - sånn som på filmer - at hvis de ble fulle, så sovnet de med en gang, men hvis de blir fulle, så snakker de og skriker de hele natta. Det er jo helt annerledes. I begynnelsen så tenkte jeg jo sånn - at det var kjipt, men etter hvert så tenkte jeg bare sånn - ja, jeg bryr meg egentlig ikke lenger - jeg bare går ...

Jeg husker ikke akkurat hvordan jeg oppdaget det - jeg var kanskje 10, men vi så jo at hun satt i sofaen og drakk hver dag ... altså, hun har alltid drukket mye, så det er ikke noe spesielt - det er sånn mamma alltid har vært, liksom - så - men når man blir eldre, så forstår man jo at sånn skal det ikke være ...

4.3.2. b Hjelp og støtte for egen del

Av sammenhengen fremgår det flere steder i materialet at informanter har spurt seg selv om eller konstatert at de hadde hatt behov for støtte for egen del, eller at det som ble foreslått, ikke virket riktig for barnet.

Hun ville ha meg med til sånn samtale hos sin psykolog, men jeg ville ikke. Jeg ville ikke høre unnskyldningene hennes, siden jeg allerede hadde hørt de så mange ganger og trodd hun skulle forandre seg. Det har hun ikke gjort, så jeg vil ikke høre det mer. Hun må bare slutte.

Jeg har ofte vurdert å ringe sånn nødtelefon, prøve å snakke med psykolog ... jeg føler at jeg ikke vil ringe ... på en måte ... men at noen skal komme til meg ... eller at de skal få opp noe rundt i ... (hjembyen) for barn og unge som har sånne problem. Jeg må selvfølgelig gjøre noe selv også, men jeg vet ikke hvem jeg skulle spørre, rett og slett, jeg har ikke peiling ...

Informasjon, kunnskap, håp

Flere temaer i materialet handler om at barna ønsker å delta, få informasjon, kunnskap - håp.

Barn må snakke med andre voksne - jeg skulle ønske de bare visste hva det er for noe ... skulle ønske det hadde vært en å prate med ...

Hun (rusfri forelder) drar på masse møter, men inkluderer aldri meg. Jeg føler at det er "hun, hun, hun" som sliter, og hun spør aldri hvordan jeg har det, så, men jeg kunne gjerne vært med.

Ingen er jo perfekt, ingen kan gjøre alt perfekt, så jeg tenke at en må se på det som er bra med livet, og ikke tenke altfor mye på det som er kjipt eller dårlig.

Alternative arenaer

Mange steder i materialet finnes det positiv omtale av treffsteder av ulike slag. Informanter hadde vært på flere leirer eller kursopphold med og uten foreldre eller andre foresatte. Dels på "leirskoler" med ulike frivillige organisasjoner som

arrangører, dels i ulike gruppeaktiviteter med og uten foreldre i regi av kommuner og helseforetak.

“Sånn som leiren – det hjalp meg skikkelig masse”.

“Så, ja hva som helst på en måte, bare et sted med andre ...”

“Der snakka de voksne med hverandre, og ungene gjorde masse gøy”.

4.4 Oppsummering

Resultatene viser stor variasjon i hvordan barn og ungdommer beskriver levekårene sine. De ble intervjuet i lys av en bred forståelse av velferdsbegrepet, om hvordan de hadde det i hverdagen med de personene de hadde et forhold til, både i og utenfor husholdet de var en del av. Hovedtema i materialet dreier seg om konteksten barn og ungdommer lever i. Er de i hushold med forelder som ruser seg nå eller ikke, og er det andre voksne som er tilgjengelige for dem er grunnleggende for hvordan de beskriver levekårene sine.

Dette er sammenfattet i tre generelle tema:

- Barn og ungdommers håndtering av hverdagen i familien
- Deres deltakelse utenfor hjemmet og
- Barn og ungdommers behov for hjelp og støtte.

Under tema barna og ungdommenes håndtering av hverdagen fremkommer det flere undertema som dreide seg om å stå i stadige dilemma, ofte med følelser av skamfullhet og ensomhet, men også av glede.

- Ambivalens i forhold til foreldre, egne behov og lojalitet til foreldre er store tema

Her kommer det fram at barn opplever store utfordringer når foreldre er i konflikt og bor i to husholdninger hvor barn og ungdommer bor annenhver uke. Hvordan de mestrer utrygghet og situasjonen i hjemmet når foreldre viser uforutsigbar atferd er tema i flere fortellinger. Vansker med kommunikasjon og informasjon er også tema som kommer fram med flere perspektiv. Mangel på kunnskap og informasjon, men også hvilke ord de kan bruke om rusmiddelproblemet, er vanskelig fordi barn og ungdommer kan frykte konsekvensene av å snakke om dette. Både fordi de er redd for at de selv og foreldre kan komme i et dårlig lys blant venner, og fordi de er redd for konsekvenser fra barneverntjenesten.

- Trygghet i ny familie og glede og kreativitet i familier med rusmiddelproblemer er viktige tema.

Barna og ungdommenes deltakelse utenfor hjemmet dreier seg om forhold til skole, venner og organiserte og uorganiserte fritidsaktiviteter.

- Skolen er viktig.

Begrunnelsen var mangfoldig. Det kommer frem at skolen kan være vanskelig både faglig og sosialt. Timene og det faglige kan være vanskelig, men fellesskapet med venner i friminutt og i kreative fag kan by på stor glede. Skolen kan oppleves både som et fristed, trygt, med andre voksne enn foreldre å snakke med og som en arena som bidrar med håp og muligheter for fremtiden.

- Venner og å være en del av gjengen.

Betydningen av å delta i fellesskap med venner kom tydelig frem. Enten det var bestevenner som "visste", eller samhold i idretter og andre former for fellesskap med jevnaldrene eller noen "å henge" med. Det fremkom også at informanter var lite

med venner og jevnaldrende. De trodde ikke andre kunne forstå situasjonen og følte seg ensomme.

Det generelle temaet behov for hjelp og støtte løfter fram viktige forhold.

- Involvering og samarbeid om tiltak, eller hjelp og støtte.

Det gjelder alt fra hvilke andre voksne samtalepartnere de kunne ha behov for, til å delta når det gis informasjon og kunnskap både hva gjelder egne forhold, forhold knyttet til forelder med rusmiddelproblemer og mer generelt i større sammenhenger. Det kom frem behov håpefulle visjoner for fremtiden. Det var tydelig at ulik materiell hjelp kunne ha stor betydning. Et viktig tema som informantene ga uttrykk for var gode erfaringer med, eller behov for

- Arenaer for å møte andre barn og familier med lignende erfaringer.

Informantene var opptatt av situasjoner hvor det ikke kunne være samme grad av involvering av foreldre og barn, men hvor "noen" måtte hjelpe. Det var fortellinger og eksepler på scenarioer om barn som måtte reddes fra vold og neglisjering.

- Hjelp i uholdbare situasjoner

Slike situasjoner kunne også dreie seg om når foreldre var i alvorlig konflikt og hadde delt omsorg for barnet.

5. Diskusjon og vurderinger

I denne studien var hensikten å utforske og beskrive levekår for barn og ungdommer som har foreldre med rusmiddelproblemer, slik barna og ungdommene selv opplever det. I forskning favner betegnelsen "barn av rusmisbrukere" svært forskjellige barn, som er berørt på mange ulike måter (Mohaupt og Duckert 2010). Studiens problemstilling var "Hvordan opplever barn og unge som er pårørende til personer med rusmiddelproblemer, hverdagen sin?" Det var også et mål å utforske behov for hjelp som barn og ungdommer i tilsvarende livssituasjoner kan ha. Materialet belyser og gjenspeiler kompleksitet og mangfold i hverdagen til barn og ungdommer med foreldre med rusmiddelproblemer, både mangfold i krevende situasjoner og sammensatte behov som barn kan ha når foreldre ruser seg. Dette er i tråd med tidligere beskrivelser (Mohaupt og Duckert 2010, Haugland 2011, Ronel og Levy-Cahana 2011, Moore m fl 2011). Videre kommer det tydelig fram i studien at når barn og ungdommer selv snakker om hverdagen sin vektlegger de ikke bare problemer og belastninger, men også gode og positive forhold og egen mestring. Barn og ungdommers "her og nå" spilte en hovedrolle når de beskrev hvordan de hadde det. De beskrev ressurser, arenaer utenfor hjemmet og sosiale sammenhenger i lys av sin spesielle livssituasjon på tilsvarende måte som ungdom generelt gjør (Sletten 2011). Betydningen av "her og nå" kommer tydelig fram i materialet, samtidig som det kommer fram at særlig de eldste barna også tenker at de er i en slags overgang til en fremtid (ibid).

Gjennom en deduktiv (tematisk) analyse av datamaterialet fant vi at barna og ungdommenes beskrivelser kunne knyttes til ett overordnet hovedtema: Konteksten – i hvilken grad barnet og ungdommen bor sammen med og er alene med og/eller er prisgitt forelder med rusmiddelproblemer. Vi fant tre generelle kategorier i barnas og ungdommenes beskrivelser av hverdagen og opplevelsen. De dreide seg om "Barna og ungdommenes håndtering av hverdagen i familien", "deres deltakelse utenfor hjemmet" og "deres behov for hjelp og støtte".

Videre drøftes funnene strukturert etter studiens forskningsspørsmål:

- Hvordan beskriver barn og ungdommer som har foreldre med rusmiddelproblemer, egne og familiens materielle situasjon, boligforhold og nærmiljø?
- Hvordan opplever de egen helse og trygghet/risiko?
- Hvordan beskriver barna og ungdommene skolehverdagen og vennsrelasjonene sine?
- Hvilke behov for hjelp og støtte har de?

5.1 Hvordan beskriver barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer egen og familiens materielle situasjon, boligforhold og nærmiljø

Vi fant variasjoner i beskrivelsene barna og ungdommene ga av sin hverdag som særlig skriver seg fra deres ulike boforhold. Enten barna og ungdommene bodde i eller hadde bodd i to husholdninger og flyttet mellom foreldrene, bodde i fosterhjem eller bodde fast sammen med forelder med rusmiddelproblemer eller tidligere rusmiddelproblemer, hadde bosituasjonen betydning for dem på flere måter. Det kunne for eksempel

gjelde materielle ulikheter, i betydningen kummerlig bolig og økonomisk fattigdom hos forelder med rusmiddelproblemer. De aller fleste beskrev boligsituasjonen og nærmiljøet knyttet opp til relasjonene i hjemmet, og om de hadde trygge voksne, de kunne gå til i nærmiljøet, hovedsakelig familie eller gode venner. Dette er i tråd med funnene til Tiller (2010). Sletten (2011) beskrev blant annet at ungdommenes materielle og økonomiske situasjon var relevant for deres opplevelse av velferd, mens relasjoner og tilhørighet til jevnaldrende var viktigere for opplevelsen av både velferd og levekår. Økonomiske problemer førte til at flere av informantene ikke kunne delta i organiserte fritidsaktiviteter, reise på ferie eller kjøpe nødvendig tøy. Ifølge Sletten (ibid.) kan barn og ungdommers opplevelse av sosiale problemer i forhold til jevnaldrende på grunn av knapp økonomi være et større problem enn mangel på penger i seg selv. Betydningen av dette vises ved at informantene i vår studie framhevet materielle ytelser, kafébesøk, betaling av kontingenter til fritidsaktiviteter og hjelp til oppussing av bolig som hjelpsomme tiltak.

Funnene inneholder også fortellinger om å bo i fosterhjem på grunn av foreldres rusmiddelproblemer. Her var samhold i fosterfamilien og kontakt mellom fosterfamilien og opprinnelsesfamilien, og utdanning og opplæring i hverdagslivets ferdigheter betydningsfulle forhold knyttet til å bo i fosterhjem. Ordningen med en tilsynsfører som med jevne mellomrom undersøkte hvordan barnet eller ungdommen hadde det i fosterhjemmet, ble beskrevet som positiv. Barn og ungdom som bodde i fosterhjem ga uttrykk for å være tilfreds med situasjonen sin. Det kan ha sammenheng med at barna og ungdommene opplevde at de ble respektert og tatt på alvor av tilsynsfører og fosterfamilie. Dette er i tråd med det Poulsen i sin studie kaller deltakelse og reell medvirkning (2014). Funnene våre synliggjør at fosterhjem kan være en god løsning for utvalgte barn som har foreldre med rusmiddelproblemer,

når nødvendige forutsetninger ivaretas. Her kan det gis muligheter for å videreutvikle barnas / de unges ressurser, legge til rette for at potensialet deres blir tatt i bruk og for at de kan gjøre erfaringer med mestring og nærhet i en forutsigbar sammenheng (Bache-Hansen mfl. 2013).

Nærmiljøets betydning for barn og ungdommers mestring og mulighet i en uholdbar situasjon vises i resultatene. Dette er i overensstemmelse med hva som tidligere er beskrevet er av betydning for barn og ungdommers mestring som mulighet (Sommerschild 1998). Informantene beskrev andre familier som de kunne "stikke til" når de hadde erfart at problemene i hjemmet ikke kunne løses og rusingen gjentok seg. I tillegg beskrev de en trygg følelsesmessig tilknytning til slektninger som bodde i nærmiljøet (ibid). Denne muligheten for støtte og beskyttelse syntes hjelpsomt for barn og ungdommer som klarte å velge egen trygghet hos andre voksne når situasjonen deres ble uholdbar hos foreldre med rusmiddelproblemer. Funnene viser at slike løsninger kan være mer krevende når det er konflikt mellom forelder med rusmiddelproblemer og aktuelt annet hjem i nærmiljøet. Ronel og Levy-Cahana (2011) beskriver hvordan rusfri familie som barn og ungdommer oppfattet som kraftfulle og i stand til å beskytte dem fra rusmiddelproblemene til foreldre som en subjektiv beskyttelsesfaktor. Slik kan også resultater fra vår studie forstås.

5.2 Hvordan opplever de egen helse og trygghet /risiko

Vi fant at mange fortalte at de ofte var lei seg, gråt og følte seg ensomme, og at det var vanskelig å ikke kunne vite hva som skjedde fra dag til dag. Flere snakket om at de ikke kunne fortelle om rusmiddelproblemene til noen. Uforutsigbarhet og krevende følelsesmessige forhold som dette er verdt å merke seg og kan kaste lys over at gruppen "barn av rusmisbrukere"

statistisk sett er utsatt for å utvikle psykiske og psykososiale vansker (Mohaupt og Duckert 2010, Major 2011, Haugland 2012).

Videre fant vi at disse plagene hadde vart lenge, samtidig som det har vært vanskelig å vite hvor de kunne ta kontakt for å få hjelp og støtte. Vanskene som ble beskrevet rammer mange unge i Norge i dag (FHI 2010,2015). Utvikling av psykiske helseplager er oftest et komplekst samspill mellom biologiske forutsetninger, belastninger og støtte (ibid). Helsepersonell har plikt til å bidra til å ivareta det behovet for informasjon og nødvendig oppfølging som pasienters barn kan ha som følge av foreldres rusmiddelproblemer (Helsepersonelloven § 10a). Det er tankevekkende at informanter fortalte om rådvillighet i forhold til om det er hjelp å få for egen del, og hvor den i så fall er å finne. En informant beskrev vansker for egen del, men han ønsket ikke å være med på å møte forelders psykolog. Begrunnelsen var at han ikke ønsket "alle unnskyldningene" fra forelder. Informanten kan ha hatt erfaring med at hans behov ikke ble ivaretatt i tidligere møte med fars helsepersonell. Undersøkelser har vist at helsepersonell strever med å forstå og finne form på oppdraget de har overfor barn som er pårørende (Myrvoll 2013, Lindboe 2015).

Noen barn og ungdommer opplevde belastninger på egen helse og utrygghet på grunn av at de måtte overta en voksenrolle i familien. De fortalte om å bli fortvilet og utslitt, og om å miste konsentrasjon for skole og annet fordi de hadde ansvar for å gi følelsesmessig støtte og hjelp til foreldre som ruset seg, og til søsken. Deres fortellinger er i tråd med tidligere forskning om barn og ungdommers vanligste måte å tilpasse seg og mestre hverdagen på når familien strever på grunn av sykdom, rusmiddelproblemer eller andre kriser (Kallander 2009). Andre har tidligere beskrevet at familiemedlemmer til voksne med

helseproblemer ikke får tilstrekkelig hjelp med egen helse og sosiale situasjon (Weimand 2013).

Flere informanter beskrev konfliktfylte forhold mellom foreldre og lite sosial støtte i nettverket sitt. Det er også fortellinger og vold og neglisjering, i tråd med tidligere forskning (Mohaupt og Duckert 2010, Major 2011, Haugland 2012). Hammerlin (2011) beskriver selvopplevde erfaringer fra å vokse opp med ekstrem vold i familie, og hvordan han som offer og fagperson ville finne ut av hvorfor og hvordan makt og vold kunne prege hverdagslivet så fullstendig som det gjorde. Han beskriver konsekvenser for levekår og livskvalitet. Hans beskrivelser ligner beskrivelser i resultatdelen om hvordan redsel og sorg i tilknytning til vold i hverdagen hadde betydning. Hammerlin (ibid.) benytter begrepet "motkraft" for å beskrive mestringsstrategier i ofrenes higen etter livskvalitet og verdighet. Begrepet har også relevans for barn og ungdom i denne studien. En motkraft som Hammerlin beskriver, og som familien benyttet når voldsutøver ikke var til stede, var humor. Flere av informantene i denne studien løftet også fram "å ha det gøy" og "glemme" det vanskelige når det ikke er til stede.

Betydningen av å ha søsken var også et funn i denne studien. Dette er i overensstemmelse med hva andre har beskrevet. Hammerlin (ibid.) beskriver søskensolidaritet som svært viktig motkraft i hverdagen i tillegg til humor. Betydningen av søsken og lengselen etter en bedre fremtid er faktorer som Ronel og Levy-Cahana (2011) beskriver som subjektive beskyttelsesfaktorer.

Den dypere ensomheten som de opplevde når det ikke var søsken i husholdet, eller når det ikke fantes venner eller andre som forsto vanskene deres, går igjen i materialet for denne studien. Flere informanter beskrev hvordan de følte "skam og underlegenhet" i forhold til hva andre skulle tro om dem som personer og familien deres i lys av foreldres

rusmiddelproblemer. Dette synes å være i tråd med Leiras (2003) drøfting av kulturens psykologiske betydning.

Flere andre forhold enn foreldres rusmiddelproblemer spilte inn i barnas historier om helse og trygghet, og således er funnene sammensatte. En vesentlig faktor for trygghet og støtte i hverdagen for barn og ungdom som bor fast eller deltid sammen med forelder som ruser seg, er tilgjengeligheten til annen trygg person, som slekt og venner i nærheten og rusfrie steforeldre.

Krevende mestringsprosesser ble beskrevet, hvor barnas egne behov for trygghet ble tilsidesatt. Et eksempel var når barnet bodde hos forelder med rusmiddelproblemer og det oppstod uholdbare situasjoner i det hjemmet og den andre forelder som kunne ivareta tryggheten var i konflikt med hverandre. Det førte ofte til dilemmaer (Tjønneland 2009) for barna og ungdommene. Dilemmaet besto i at også muligheten til å dra til den andre forelder, hvor det var større trygghet og forutsigbarhet, ble like uholdbart som å bli i utrygghet. Egne kjærlige følelser til forelder med rusmiddelproblemer og foreldrenes sinne mot hverandre gjorde mulighetene for "å stikke" til trygt sted mindre. Flere informanter fortalte om å være lei seg og om følelsen av ensomhet i slike situasjoner. Funnene har mange likheter med det Hammerlin beskriver (2011). Tidligere forskning viser at det generelt er krevende for barn å bo like deler hos mor og far etter samlivsbrudd når foreldre er i konflikt (Borren og Helland 2013). Det synes som slike situasjoner er enda vanskeligere og mer komplekse for barn hvor foreldre som går fra hverandre også har rusmiddelproblem.

5.3 Hvordan beskriver informantene skolehverdag og vennsksrelasjoner

Alle informantene gikk på offentlig skole. Noen informanter beskrev skolen som "grei". Det var beskrivelser av gode skoleresultater i akademiske fag, mens aktivitets- og kreativitetsfag og friminutter ble framhevet som mer attraktivt. Vansker i skolen ble beskrevet. De hadde behov for ekstra hjelp eller de klarte ikke å konsentrere seg. En svensk studie konkluderer blant annet med at skoleresultatene til barn som er pårørende til foreldre med psykiske plager, rusmiddelproblemer eller andre alvorlige helseplager, ikke sjelden påvirkes på en negativ måte (Hjern mfl. 2013).

Flere informanter hadde erfaringer med lærere som den ene fortrolige, den som ga omsorg og støtte når situasjonen var særlig vanskelig. Som det kom fram av beskrivelsene, kunne noen lærere oppfattes som barnets "signifikante annen" og et moment for hvordan barnet klarte å håndtere en vanskelig situasjon. Dette var tilfeller der barnet beskrev en genuin og god kontakt med lærer og barnets eller ungdommens situasjon var kjent for ham/henne.

Funnene viser betydningen av gode vennsksrelasjoner og sosial deltakelse med jevnaldrende. Organiserte og uorganiserte aktiviteter ble framhevet, alt fra sport til "å henge på senteret". Vi fant beskrivelser av venner og "gjengen" som det som reddet hele situasjonen på et viktig tidspunkt i barnets og ungdommens liv, og som var en svært viktig faktor for opplevelsen av å ha det bra. Dette er også et viktig funn i Slettens (2011) avhandling om ungdoms velferd.

Vi fant imidlertid at informanter opplevde at selv om de hadde venner, var de ikke mye sammen med dem. Dette kan forklares på mange måter. Noen ville ikke fortelle til andre hvordan de hadde det. Det handlet om en sterk følelse av skam og redsel for

ikke å bli forstått, samt om frykt for ikke å bli inkludert i gjengen. Leira (2003) skriver om tabuiseringer i kulturen og hvordan det kan ramme måten en tenker og føler om en sak eller situasjon. Dette kan hjelpe oss å forstå hvordan barn og ungdom som har foreldre med rusmiddelproblemer, kan oppleve en eksistensiell ensomhet. Den kan komme fra tanken om at man er alene om en opplevelse, som heller ikke kan formidles på grunn av tabu omkring den. Også Hammerlin (2011) beskriver "ensomhetens labyrint", hvor man etter dramatiske episoder blir overlatt rådvill og ettertenksom, med få man har tillit til og kan snakke med utenom familien, og hvor følelsen av ensomhet er dyp (ibid).

5.4 Hvilke behov for hjelp og støtte har barn og unge som har foreldre med rusmiddelproblemer

Vi fant at det var store variasjoner mellom informantenes erfaringer rundt egen livssituasjon. Likevel fant vi betydelig samstemmighet om behovet for hjelp og støtte:

Det overordnede temaet for alle var at foreldres rusmiddelproblemer må stoppe (Haugland 2012, Hansen 2012). Det kan oppfattes som et imperativ som både er en melding til foreldre som ruser seg, og til hjelpeapparatet. Det forteller også om at det å ha foreldre med rusmiddelproblemer, alltid ligger i bakhodet, noe som ikke forsvinner til tross for hjelp og tiltak som ellers har positiv betydning. Vi forstår det også som et bilde på forelder- barn relasjonens betydning.

Vi fant at barn og ungdom på ulike måter tematiserte behovet for å delta i kunnskapsutvikling og få informasjon om egen og familiens situasjon. Det kunne forstås som at kunnskap førte til bedre mestring av egen situasjon og økt forståelse av foreldre med rusproblemers atferd. Det innebærer at kunnskap og informasjon knyttet til barnets konkrete situasjon, og gjennom

deres egen deltakelse kan være til hjelp og støtte i hverdagens vanskelige valg og andre utfordringer. (Poulsen 2014, 2015)
Alle ga uttrykk for at det var bra å delta i studien med kunnskap, synspunkter og erfaringer.

Vår studie viste at møteplasser for barn og unge og for barn/ unge og foreldre hadde utgjort en stor forskjell for å få dem til å oppleve at de var som andre / hørte til, noe som er i tråd med Sletten (2011). Også barn i familier hvor rusmiddelproblemer tilhørte fortiden, argumenterte for familieleire hvor foreldre kunne ha et fellesskap om sine temaer og hvor barna både kunne snakke om situasjoner og ellers få mange morsomme opplevelser og nyttige erfaringer sammen med andre som hadde eller hadde hatt rusmiddelproblemer i familien. Det kom fram synspunkter på det urimelige i at berørte barn og unge ikke fikk samme mulighet til informasjon og delaktighet som voksne pårørende hadde fått før de deltok på disse familieleirene. Det kom også frem at barn "skal leke og ha det gøy". Vi forstår slike utsagn som at barn trenger at noen forteller dem det eller gir bekreftelse på at det "er lov".

Flere informanter mente at det var viktig for barn og ungdommers mestring av situasjonen at de måtte forberedes på at man "ikke kan stole på personer som har rusmiddelproblemer". Dette kan handle om mangel på involvering av barna i samtaler og rådslag om familiens situasjon og at foreldre og fagfolk i for liten grad tar barnas perspektiv og behov for forutsigbarhet og støtte på alvor. Erfaringene med ikke å kunne stole på foreldre med rusmiddelproblemer kan også ha betydning for om barna kan stole på andre (voksne). For barn generelt er foreldre (barnets primærpersoner) de viktigste tillits- og tilknytningspersoner (Brandtzæg m fl 2011) Det fremgår i barnas fortellinger at denne erfaringen er særlig belastende og de hadde blitt skuffet mange ganger før de forsto rusmiddelproblemer som forelderens hadde og sammenhenger

mellom disse fenomener. Resultatdelen viser at barn og ungdom med foreldre som har rusmiddelproblemer har behov for både om emosjonell og praktisk støtte: hjelp fra trygge personer til å bearbeide egne opplevelser og følelser, trygge steder å være når situasjonen blir for vanskelig. Når økonomisk hjelp, og andre materielle og omsorgsmessige ressurser som noen å gå på kafé med, noen til å pusse opp huset blir nevnt som viktig, viser det et behov for tilhørighet på flere plan.

Som beskrevet over, ønsket barna og ungdommene andre personer i nærmiljøet som er trygge å forholde seg til. På den andre siden kom det fram dilemmaer og til dels problemer med å snakke med andre voksne - profesjonelle voksne. Selv om mange informanter var opptatt av at barn trenger hjelp av ulikt slag, er støtte fra familie, slekt og venner det som mange fremhevet. Når det gjelder behov for hjelp, samsvarer funnene i denne studien med Moore m fl (2010), som fant at behovene barn som har foreldre med rusmiddelproblemer ligner behovene som barn med andre typer omsorgsbelastninger har. På grunn av at disse barna oftere var sosialt isolerte og at problemer ofte hadde mange fasetter, kombinert med lite støtte, antar forskerne at barn som har foreldre med rusmiddelproblemer har behov for raskere og mer intensiv hjelp enn barn med andre omsorgsoppgave (ibid). Mange av informantene i vår studie hadde kjennskap til barneverntjenesten, men beskrev i liten grad samhandling med tjenesten. Dette kan forstås ut fra beskrivelser av at barneverntjenesten har utfordringer med å legge til rette for barn og ungdommers medvirkning og deltakelse i prosesser som gjelder hverdagen deres (Poulsen 2014, 2015). Mer enn støtte fra barneverntjenesten fortelles det om redsel for denne tjenesten og hvilke tiltak de kan iverksette. Videre kritiserte informantene tjenestens tilnæringsmåter, slik som å komme til barnet/ungdommen i skoletiden. Også Hammerlin (2011) beskriver hvordan tilliten til personer utenfor familien var varierende. Trussel om å bli

plassert utenfor hjemmet førte alltid til at de lot være å si noe når voksne spurte hvordan det var hjemme. Han beskriver (visse) fagfolk og deres tilnærminger som så tekniske og fremmedgjørende at han opplevde at det ikke hadde noe med hans problemer og familiens liv å gjøre (ibid). Moore et al (2010) argumenter for at tilnærmingene og tjenestene må bli mer relevante for barn, altså mer barnesentrerte og familiefokuserte. Ronel og Levy-Cahana (2011) viser hvordan subjektive risiko og beskyttende faktorer for barn som har foreldre med rusmiddelproblemer dreier seg om barnas oppfattelse av seg selv, forelderen og forelderens problemer og hvor barna og ungdommene finner støtte. Også i dette lyset er de identifiserte behovene relevante.

6. Konklusjon

Funnene viser at levekårene til barn og ungdommer som har foreldre med rusmiddelproblemer er sammensatte. Konteksten barna lever i og nærhet eller avstand til den med rusmiddelproblemer synes å ha særlig innvirkning på hvordan de opplever levekårene sine. Boforhold og relasjoner mellom barn og unge og deres nærmeste, samt mellom de voksne som barna har et nært forhold til, har stor betydning for barnas opplevelse av egen helse og trygghet. Mange opplever en dyp ensomhet som ikke dreier seg om andres tilstedeværelse eller mangel på dette. Tanker eller erfaringer om at ingen kan forstå eller hjelpe har ført til manglende tillit til voksne og jevnaldrende. På den annen side kommer det fram at åpenhet i familien og forhold til venner har stor betydning for å føle tilhørighet. Materielle forhold er også av betydning, særlig for sosial deltakelse. Betydningen av kunnskap, fellesskap og egne arenaer beskrives som viktig for mange. Behov for hjelp fra andre når situasjonen er uholdbar er avgjørende.

To tema knyttet til studiens funn framstår som særlig viktige:

Deltakelse og medvirkning i egen situasjon

Betydningen av skam, manglende tillit og ensomhet i hverdagen

Litteratur

Bache-Hansen, Elisabeth, Toril Havik og Arne Backer Grønningsæter (Red) 2013: *Fosterhjem for barns behov*. Rapport Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Oslo.

Borren, Ingrid og Siri Saugestad Helland (2013): Intervensjoner for å dempe foreldrekonflikt - en kunnskapsoversikt. <http://www.bufetat.no/nyheter/-Foreldrekonflikt-skader-barna/>. Rapport 6. Nasjonalt folkehelseinstitutt. Oslo.

Brandtzæg, Lars Smith og Stig Torsteinson (2011): *Mikroseparasjoner. Tilknytning og behandling*. Fagbokforlaget. Bergen.

Elo, Satu og Helvi Kyngäs (2007): The qualitative content analysis process. *Research Methodology*. Blackwell Publishing Ltd.

Elo, Satu, Maria Kääriäinen, Oti Kanste, Tarja Pölkki, Kati Utrainen og Helvi Kyngäs (2014): *Qualitative Content Analysis: A Focus on Trustworthiness* SAGE open.

Folkehelseinstituttet (FHI) (2010, 2015): <http://www.fhi.no/artikler/?id=84062> *Psykiske lidelser hos barn og unge*. Publisert: 30.04.2010, endret: 22.2.2015.

Fottland, Helg (2000): Barneperspektiv og selvrappotering i studiet av barns og tenårings utvikling. Teoretiske overveielser og forskningsmetodiske problemer i Tidsskriftet Barn nr 1, norsk senter for barneforskning. NTNU. Trondheim.

Hansen, Frid (2012): *Familieorientert rusmiddelbehandling Hvordan inkludere familien i behandlingen Hvordan kartlegge og vurdere barnas situasjon og hjelpebehov*. Borgestadklinikken, Blå Kors forlag. Skien.

Halsa, Astrid og Aubert, Anne-Marie (2009): Forebyggende arbeid når mor eller far har psykiske helseproblemer. En evaluering av det forebyggende arbeid for barn med psykisk syke foreldre i Asker og Bærum. Forskningsrapport nr. 139/ 2009. Høgskolen i Lillehammer.

Haugland, Bente Storm Mowatt (2012): Familiefungering og psykososiale problemer hos barn av alkoholmisbrukende foreldre. Bente Storm Mowatt Haugland, Borgunn Ytterhus og Kari Dyregrov (red). *Barn som pårørende*. Abstrakt forlag as. Oslo.

Halldén, Gunilla (2003): Barneperspektiv som ideologisk eller metodologisk begrep. *Pedagogisk forskning i Sverige*. Årgang 8 nr. 1-2 s. 12-23.

Kallander, E (2009): *Skjulte unge Omsorgsgivere - omsorgsgivende pårørende barn og unge*. Masteroppgave i Helse- og sosialfaglig arbeid med barn og unge. Høgskolen i Lillehammer. Lillehammer.

Hjern, Anders, Lisa Berg, Mikael Rostila & Bo Vinnerljung (2013): *Barn som anhöriga: Hur går det i skolan?* Rapport 3 2013. Nationellt kompetenscentrum anhöriga Nkv. Sverige.

Lauritzen, Grethe, Rossow, Ingeborg og Moan Inger Synnøve (2010): Statens institutt for rusmiddelforskning <http://www.sirus.no/konsekvenser-av-foreldres-rusmiddelmissbruk-for-barn-og-unge/>

Leira, Haldis Karen (2003): *Kulturens psykologiske betydning*. Fagbokforlaget. Bergen.

Lindboe Bente (2015): *Strev ved livets start: Helsepersonells forståelse av hvordan barn berøres når foreldre strever med rusmiddelproblemer eller psykiske helsevansker*. Masteroppgave. Høgskolen i Buskerud og Vestfold.

Malterud, Kirsti (2011/2013): *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. 3. utgave.

Malterud, Kirsti (2012): *Fokusgruppe som forskningsmetode for medisin og helsefag*. Universitetsforlaget. Oslo.

Major, Ellinor F (red) (2011): *Bedre føre var... Psykisk helse: Helsefremmende og forebyggende tiltak og anbefalinger*. Nasjonalt folkehelseinstitutt. Rapport nr. 1. Oslo.

Mohaupt, Henning og Duckert Fanny (2009): *Barn av rusmiddelmissbrukere. En kunnskapsoppsummering*. Korfor-rapport 2009/1.

Mohaupt, Henning og Duckert Fanny (2010): Barn av rusmisbrukere – drøfting av sentrale risikofaktorer. *Tidsskrift for norsk psykologforening* 47, 408-414.

Moore, Tim, Morag McArthur and Debbie Noble-Carr (2011): Different but the same? Exploring the experiences of young people caring for a parent with an alcohol or drug issue. *Journal of Youth Studies*. Vol. 14., No. 2 March 2011, 161-177.

Myrvoll, Lisbeth Rynning (2013): *"Tidstyvene" - barn som pårørende. En kvalitativ studie av hvordan behandlere ved en psykiatrisk avdeling forstår og handler for å ivareta mindreårige barn som pårørende*. Masteroppgave. Høgskolen i Lillehammer.

Myrvoll, Lisbeth Rynning, Elin Kufås og Kari Lund (2010): Den håpefulle samtalen. I Liv Nilsen mfl. *Det sårbare mennesket*. Hertevig Forlag. Stavanger.

Poulsen, Veronika (2014). Stipendiat NTNU: *Ungdommers erfaringer med deltakelse i barnevernet*. Foreløpige funn. Presentasjon Norsk barnevernkongress september. Oslo.

Poulsen, Veronika (2015): *Ungdommers erfaringer med barnevernet*. NTNU Trondheim (in press).

Ronel, Natti and Maayan Levy- Cahana (2011): Growing- Up With a Substance-Dependent Parent: Development of Subjective Risk and Protective Factors. *Substance Use & Misuse*, 46:608-619

Ruud, Torleif (2014): *Barn som pårørende i Barn i Norge*. Årsrapport. Organisasjonen Voksne for Barn

Ruud, Torleif, Anne Faugli, Anders Hellmann, Bente Birkeland, Ellen Katrine Kallander, Elin Kufås, Maren Løvås, Gro Christensen Peck, Åshild Skogerbø, Bjørg Eva Skogøy, Kristin Stavnes, Eivind Thorsen, Bente Weimand, Kristine Amlund Hagen, Marit Hilsen (2015): *Barn som pårørende*. Helsedirektoratet Rapport (in press)

Sandbæk Mona (red) (2008): *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA, Rapport 7. Oslo.

Sletten, Mira Aaboen (2011): *Å ha, å delta, å være en av gjengen*. Velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv. PhD rapport. NOVA Rapport. Universitetet i Oslo.

Sommerschild, Hilchen (1998): Mestring som styrende begrep. I B. Gjørum, B.Grøholt & H. Sommerschild (red.). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og familie*. Oslo: Tano Aschehoug.

Tiller, Per Olav (2010): Barns medvirkning i forskning om barns levekår i Tidsskriftet *Barn* nr. 4 2010:71 - 79, ISSN 0800-1669. Norsk senter for barneforskning, NTNU. Trondheim.

Thagaard, Tove (2013): *Systematikk og innlevelse*. Fagbokforlaget. Bergen.

UNICEF Office of Research (2013): Child Well-being in Rich Countries: A comparative overview, Innocenti Report Card 11, UNICEF Office of Research, Firenze.
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Den-norske-Unicef-sjefen-om-barns-levekar-i-rike-land--Norge-burde-kapre-flere-forsteplasser--7169358.html>

Tjønneland, Eivind (2009, 14. februar): Dilemma. I Store norske leksikon. Hentet 19. februar 2015 fra <https://snl.no/dilemma>

Vallesverd, Vibeke Ulvær og Iselin KleppstøThorsen(red) (2014): *I for store sko.En tekstsamling om barn i omsorgsroller*. Hertervig Forlag, Stavanger

Weimand, Bente M (2013): *Sammenvevde liv - å være pårørende til personer med alvorlig psykisk lidelse*. Landsforeningen for pårørende innen psykisk helse (LPP) og Erfaringskompetanse. Oslo

Helsedirektoratet
Pb. 7000 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf.: 810 20 050
Faks: 24 16 30 01
www.helsedirektoratet.no